

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: природоохоронний
Кафедра: екологічного права і контролю

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему: Державне управління екологічною безпекою в контексті європейської інтеграції України

Виконала студентка групи МЕК-20
Спеціальності 101 «Екологія»
Матвієнко Анна Федорівна

Керівник к.геогр.н., доц.,
Бургаз Олексій Анатолійович

Рецензент д.т.н., доц.,
Чугай Ангеліна Володимирівна

Одеса 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет (інститут) природоохоронний
Кафедра екологічного права і контролю
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 101 «Екологія»
(шифр і назва)
Освітньо-професійна програма «Екологічний контроль та аудит»
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедрою О.Г.Владимирова
к.геогр.н., доц.

“ 28 ” жовтня 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Матвієнко Анні Федорівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Державне управління екологічною безпекою в контексті європейської інтеграції України»
2. Керівник роботи Бургаз Олексій Анатолійович, к.геогр.н., доц.
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом вищого навчального закладу від “18” жовтня 2021 року № 216«С»
3. Строк подання студентом роботи 6.12.2021 р.
4. Вихідні дані до роботи джерела наукової, методичної та нормативно-правової інформації за темою роботи
5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
  1. Державна політика у сфері охорони навколишнього природного середовища
  2. Сучасний стан державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища
  3. Шляхи вдосконалення державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовищаВисновки
6. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

7. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
	немає		

7. Дата видачі завдання 28.10.2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів роботи	Термін виконання етапів роботи	Оцінка виконання етапу	
			у %	за 4-х бальною шкалою
1	Написання 1-го розділу магістерської роботи.	28.10.21 – 07.11.21		
2	Написання 2-го розділу магістерської роботи.	08.11.21- 20.11.21		
3	Рубіжна атестація	21.11.21- 25.11.21		
4	Написання 3-го розділу магістерської роботи.	26.11.21- 02.11.21		
5	Формулювання висновків магістерської роботи. Оформлення магістерської роботи	03.12.21- 05.12.21		
6	Перевірка магістерської роботи науковим керівником, надання відгуку	06.12.21- 08.12.21		
7	Перевірка на антиплагіат	09.12.21- 11.12.21		
8	Перевірка магістерської роботи зав. кафедрою	12.12.21- 13.12.21		
9	Отримання рецензії	14.12.21- 15.12.21		
10	Попередній захист магістерської роботи на кафедрі	16.12.21- 17.12.21		
11	Надання магістерської роботи до деканату	17.12.21		
	Інтегральна оцінка виконання етапів календарного плану (як середня по етапам)			

Студент

_____ (підпис)

Матвієнко А.Ф.

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

Бургаз О.А.

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Державне управління екологічною безпекою в контексті європейської інтеграції України

Матвієнко Анна Федорівна

Екологічна безпека є складовою національної безпеки, що забезпечує захист життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави в цілому від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища. Тому розробка державної політики забезпечення екологічної безпеки є реальним засобом вирішення й попередження екологічних і техногенних проблем.

Питання екологічної безпеки в Україні та світі є надзвичайно актуальними, оскільки виступають складовою загальної системи національної безпеки й визначають стан захищеності особи, суспільства, держави від несприятливого екологічного впливу, зумовленого природними та антропогенними чинниками. Вони актуалізуються ще й тому, що останнім часом у різних регіонах України спостерігається зростання екологічної небезпеки для здоров'я і життя людей внаслідок техногенної діяльності, небезпечних природних процесів, а також воєнного конфлікту на сході країни.

Метою магістерської роботи є розробка теоретичних і методологічних засад екологічної безпеки держави як частини системи державного управління національною безпекою.

Робота складається зі вступу, три розділи (дев'ять підрозділів), висновки. Загальний обсяг роботи складає 105 сторінок. Список використаних джерел містить 56 найменування.

SUMMARY

Public Administration of Environmental Safety in the Context of European Integration of Ukraine

Matvienko Anna

Environmental security is a component of national security that protects the vital interests of man, society, the environment and the state as a whole from real or potential threats posed by anthropogenic or natural factors in relation to the environment. Therefore, the development of state policy to ensure environmental safety is a real means of solving and preventing environmental and man-made problems.

Issues of environmental security in Ukraine and the world are extremely relevant because they are part of the overall system of national security and determine the state of protection of the individual, society, state from adverse environmental impacts due to natural and man-made factors. They are also relevant because in recent years in various regions of Ukraine there has been an increase in environmental hazards to human health and life due to man-made activities, dangerous natural processes, as well as the military conflict in the east.

The purpose of the master's thesis is to develop theoretical and methodological foundations of environmental security of the state as part of the system of state management of national security.

The work consists of an introduction, three sections (nine sections), conclusions. The total volume of the work is 105 pages. The list of used sources contains 56 names.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
1. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	9
1.1 Теоретичне підґрунтя дослідження управління у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	9
1.2 Застосування та підходи до правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	17
1.3 Організаційно-правові аспекти управління в сфері охорони навколишнього природного середовища.....	21
2. СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	33
2.1 Аналіз структури державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища.....	33
2.2 Роль державних органів в галузі охорони навколишнього природного середовища.....	38
2.3 Тенденції та зміни екологічного стану та ефективності державного управління на місцевому рівні.....	46
3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	49
3.1 Перспективи удосконалення державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища.....	49
3.2 Проект Закону України «Про державний екологічний контроль»...	77
3.3 Впровадження Європейського досвіду державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища.....	81
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	102

ВСТУП

Базовою передумовою прийняття ефективних управлінських рішень у системі забезпечення безпеки є об'єктивне й своєчасне визначення найбільш вагомих загроз і ризиків у всіх сферах життєдіяльності суспільства. У свою чергу це потребує здійснення ґрунтовного аналізу та оцінки процесів, що стосуються безпекової сфери, одним із важливих напрямків якої є екологічна безпека держави.

Процеси глобалізації задають нові параметри екологічного розвитку сучасних держав, по-новому визначають проблеми забезпечення екологічної безпеки в силу мінливого характеру викликів і загроз, з якими стикається людство. Водночас несприятливий стан навколишнього середовища і необхідність забезпечення екологічної безпеки вимагають прийняття адекватних заходів правового, організаційного та іншого характеру. Реалізація державної політики у сфері забезпечення екологічної безпеки має передбачати визначення пріоритетних цілей і стратегії дій органів державної влади щодо їх досягнення. Екологічна безпека є складовою національної безпеки, що забезпечує захист життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави в цілому від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища. Тому розробка державної політики забезпечення екологічної безпеки є реальним засобом вирішення й попередження екологічних і техногенних проблем.

Питання екологічної безпеки в Україні та світі є надзвичайно актуальними, оскільки виступають складовою загальної системи національної безпеки й визначають стан захищеності особи, суспільства, держави від несприятливого екологічного впливу, зумовленого природними та антропогенними чинниками. Вони актуалізуються ще й тому, що останнім часом у різних регіонах України спостерігається зростання екологічної небезпеки для здоров'я і життя людей

внаслідок техногенної діяльності, небезпечних природних процесів, а також воєнного конфлікту на сході країни.

Об'єкт дослідження – державна політика національної безпеки в сучасних умовах.

Предмет дослідження – пріоритетні напрямки державної політики України у сфері екологічної безпеки.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено системний підхід, методологічна специфіка якого визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, які її забезпечують, виділення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта і зведення їх в єдину теоретичну картину. Метод структурно-функціонального аналізу став у нагоді при систематизації механізмів державного управління екологічною безпекою України, а застосування порівняльних методів уможливило проведення комплексного аналізу їх стану. Теоретико-концептуальний метод визначив напрям дослідження, втілений в аналізі функцій, структури та параметрів об'єкта, і дав змогу запропонувати стратегічні напрями вдосконалення механізмів державного управління екологічною безпекою як важливої складової національної безпеки України.

1 ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

1.1 Теоретичне підґрунтя дослідження управління у сфері охорони навколишнього природного середовища

Сутність управління у сфері охорони навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, стратегічної екологічної оцінки, оцінки впливу на довкілля, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності [43].

Головною метою екологічного управління є найбільш ефективно досягнення гармонізації соціального, економічного і екологічного розвитку; реалізація законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у сфері охорони довкілля, а також охорона природних ресурсів, обмеження викидів шкідливих речовин в атмосферу та водне середовище, забезпечення нормального стану здоров'я працівників, споживачів та мешканців тієї місцевості, де працює підприємство.

Основу організації управління навколишнім природним середовищем і раціональним використанням природних ресурсів, становить Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», котрий і визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [14].

Управління у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється державними органами виконавчої влади загальної та спеціальної компетенції. Органи управління у сфері охорони і використання природних ресурсів – юридично відособлені державні, самоврядні та громадські інституції, уповноважені здійснювати організаційно - розпорядчі, координаційні,

консультативні, організаційно-експертні, контрольні та інші функції у сфері забезпечення екологічної безпеки, ефективного використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища.

Управління охороною навколишнього середовища полягає у здійсненні функцій планування, дослідження, спостереження, прогнозування, екологічної експертизи, контролю, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності для охорони, збереження, відтворення та раціонального використання природних ресурсів і забезпечення необхідної якості життєвого середовища. Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, державні органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

До них, насамперед, відноситься Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, - яке є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Міндовкілля є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує:

формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки;

формування та реалізує в межах повноважень, передбачених законом, державну політику у сфері лісового та мисливського господарства;

формування державної політики:

- у сфері розвитку водного господарства, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів;

- у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр;

- у сфері управління зоною відчуження і зоною безумовного (обов'язкового) відселення, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, зняття з

експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, а також здійснення державного управління у сфері поводження з радіоактивними відходами на стадії їх довгострокового зберігання і захоронення (далі - поводження з радіоактивними відходами);

- щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів[54].

Міндовкілля здійснює державну екологічну експертизу схем розвитку і розміщення продуктивних сил, проектів на будівництво, реконструкцію підприємств та інших об'єктів, які негативно впливають на стан навколишнього середовища і здоров'я людини; воно може обмежити або припинити діяльність об'єктів і підприємств, експлуатація яких здійснюється з порушенням діючого законодавства про охорону навколишнього середовища [30].

Функції охорони і використання окремих об'єктів природи виконують і відповідні міністерства, і державні органи виконавчої влади: землі - Державне агентство земельних ресурсів України; надр - Державна служба геології та надр України; лісу і тваринного світу - Державне агентство лісових ресурсів України; контроль за дотриманням санітарних норм навколишнього середовища - Міністерство охорони здоров'я України тощо. Велике значення у справі охорони навколишнього середовища останнім часом відіграють.

Громадські природоохоронні об'єднання мають право: розробляти і пропонувати свої природоохоронні програми; утворювати фонди охорони природи; брати участь у проведенні державними органами перевірок виконання підприємствами, установами і організаціями природоохоронних планів і заходів, дотримання вимог відповідного законодавства; проводити громадську екологічну експертизу тощо.

Варто зазначити, що наказом Міністерства екології та природних ресурсів України затверджено Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля, яке розроблене відповідно до вимог статей 21 та 36 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», статей 38 та 39 Закону

України «Про мисливське господарство та полювання», статті 37 Закону України «Про рослинний світ», статей 13 та 63 Закону України «Про природно-заповідний фонд України», статей 58 та 60 Закону України «Про тваринний світ», Указу Президента України від 13.04.2011 N 454 «Про Положення про Державну екологічну інспекцію України», статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Громадські інспектори працюють у тісній взаємодії з органами Держекоінспекції, які призначили їх і видали посвідчення громадського інспектора з охорони довкілля, іншими державними органами, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими екологічними (природоохоронними) організаціями.

Громадські інспектори мають право:

спільно з працівниками органів Держекоінспекції, інших державних органів, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, брати участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів;

за направленням органу Держекоінспекції, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок;

складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення і подавати їх відповідному органу Держекоінспекції для притягнення винних до відповідальності;

доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення;

перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів;

проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів;

брати участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та виступати в ролі свідків;

роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права;

брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу»;

одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації [20].

Слід зауважити, що Держекоінспекція є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра захисту довкілля та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

Порушення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища тягне за собою встановлену Законом України «Про охорону

навколишнього природного середовища» та іншим законодавством України дисциплінарну, адміністративну, цивільну і кримінальну відповідальність.

Відповідальність за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища несуть особи, винні у:

- а) порушенні прав громадян на екологічно безпечне навколишнє природне середовище;
- б) порушенні норм екологічної безпеки;
- в) порушенні вимог законодавства про оцінку впливу на довкілля, у тому числі поданні завідомо неправдивого звіту з оцінки впливу на довкілля чи висновку з оцінки впливу на довкілля;
- г) неврахуванні у встановленому порядку результатів оцінки впливу на довкілля та невиконанні екологічних умов, визначених у висновку з оцінки впливу на довкілля;
- е) порушенні екологічних вимог при проектуванні, розміщенні, будівництві, реконструкції, введенні в дію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів;
- є) допущенні наднормативних, аварійних і залпових викидів і скидів забруднюючих речовин та інших шкідливих впливів на навколишнє природне середовище;
- ж) перевищенні лімітів та порушенні інших вимог використання природних ресурсів;
- з) самовільному спеціальному використанні природних ресурсів;
- і) невжитті заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків аварій та іншого шкідливого впливу на навколишнє природне середовище;
- ї) невиконанні розпоряджень органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, та вчиненні опору їх представникам;
- й) порушенні природоохоронних вимог при зберіганні, транспортуванні, використанні, знешкодженні та захороненні хімічних засобів захисту рослин, мінеральних добрив, токсичних радіоактивних речовин та відходів;

- к) невиконанні вимог охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду та інших територій, що підлягають особливій охороні, видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України;
- л) відмові від надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища, а також про джерела забруднення, у приховуванні випадків аварійного забруднення навколишнього природного середовища або фальсифікації відомостей про стан екологічної обстановки чи захворюваності населення;
- м) приниженні честі і гідності працівників, які здійснюють контроль в галузі охорони навколишнього природного середовища, посяганні на їх життя і здоров'я;
- н) порушенні природоохоронних вимог під час провадження діяльності, пов'язаної з поводженням з генетично модифікованими організмами;
- о) порушенні вимог законодавства України при здійсненні стратегічної екологічної оцінки.

Законодавством України може бути встановлено відповідальність і за інші порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані відшкодувати шкоду, заподіяну ними внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, в порядку та розмірах, встановлених законодавством України.

Застосування заходів дисциплінарної, адміністративної або кримінальної відповідальності не звільняє винних від компенсації шкоди, заподіяної забрудненням навколишнього природного середовища та погіршенням якості природних ресурсів [43].

Суперечки з питань навколишнього середовища вирішуються в судовому порядку.

Упродовж останнього десятиліття реалізація управлінського процесу у сфері екологічної політики певною мірою спрямовується на перебудову відношень у системі «людина – суспільство – довкілля». Це зумовлено значущістю

екологічної проблеми, її глобальністю, масштабністю та значними фінансовими витратами на вирішення екологічних проблем. Екологічна політика є окремим напрямом діяльності держави і державного управління. Державне управління – діяльність, спрямована на виконання законів та інших нормативно-правових актів шляхом використання різних форм організуючого впливу на суспільні явища та процеси. Об'єктами управлінських відносин є майже всі сфери життя людини, а визначальним принципом цього виду діяльності є підпорядкованість. Тому методом адміністративно-правового регулювання є владні приписи. Якщо розглядати державне управління у сфері екологічної політики з позицій системного аналізу, то суб'єкти управління (державні органи та органи місцевого самоврядування) та об'єкти управління (підвідомчі сфери управління) повинні ефективно взаємодіяти через управлінську діяльність (суспільні відносини, які складаються між елементами системи). За своєю суттю державне регулювання ширше, ніж поняття «державне управління», оскільки останнє для досягнення своєї мети використовує адміністративні впливи, тобто методи прямого зв'язку [13].

Державне регулювання передбачає здійснення комплексних заходів у сфері екологічної політики з метою їх упорядкування, встановлення загальних норм і правил суспільної поведінки для охорони живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту здоров'я та життя населення, організації та підтримування раціонального використання і відтворення природних ресурсів. За умови ефективного функціонування державного регулювання виключається потреба прямого втручання держави та її інституцій у діяльність екологічних структур. Розвинута мережа прямих і зворотних інформаційно-управлінських зв'язків у системі державного регулювання, а також наявність головного зворотного зв'язку, що дає можливість постійно порівнювати досягнуті показники ефективності з параметрами стратегічного завдання і мети, визначає основну суть і відмінність поняття регулювання від управління. Державне управління і державне регулювання відрізняються способом організації досягнення мети в тій чи іншій системі управління.

У загальноприйнятому розумінні термін «забезпечення» означає прийом заходів, спосіб дії для досягнення чого-небудь; організована дія або сукупність дій, що мають за мету здійснення чого-небудь [41]. Під правовим заходом як юридичним інструментарієм розуміють закріплені в Конституції України, нормах закону або в інших актах прийоми, методи, способи впливу на суспільні відносини з метою досягнення конкретного результату. До правового забезпечення відносять юридичні норми, правовідносини, індивідуальні приписи та ін.

1.2. Застосування та підходи до правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Законодавство України за порушення вимог природоохоронного законодавства передбачає застосування до винних осіб систему кримінальних, цивільно-правових, дисциплінарних, адміністративно-правових заходів.

У системі вказаних заходів важливу роль виконують адміністративно-правові, яким притаманна низка специфічних якостей.

Адміністративно-правові заходи виступають одним з ефективних структурних елементів охоронної діяльності органів держави, спрямованої на формування й розвиток суспільних відносин у різноманітних галузях (у тому числі й у галузі охорони природи) на нормативно-правовій основі.

Дослідження змісту й об'єктивної обумовленості адміністративно-правової охорони природи актуально як у теоретичному, так і в практичному аспектах [3]. У юридичній літературі існує багато прибічників широкого розуміння адміністративно-правової охорони, як самостійної науково-практичної категорії. Адміністративно-правову охорону, її заходи, способи, форми й методи обґрунтовують низкою об'єктивних чинників, у першу чергу особливістю тієї сфери, яка охороняється, характером відносин, що виникають (спеціалізація управління обумовлена специфікою охоронюваного середовища) [14]. У деяких публікаціях зустрічаються й більш вузькі погляди на проблему,

які зводяться до розуміння адміністративно-правової охорони як виконавчо-розпорядчої діяльності виключно для реалізації заходів, спрямованих на боротьбу з адміністративними правопорушеннями: на їх виявлення, припинення й застосування заходів впливу до порушників [44].

Адміністративно-правова форма охорони природи полягає перш за все в охороні права власності на природні ресурси, яка здійснюється особливими, притаманними їй засобами впливу. Адміністративно-правова охорона природи – прояв однієї з основних правових форм державної діяльності власника – управління. Вона має об'єктивні передумови, детермінуючі зміст, форми й методи такої правоохоронної діяльності, характер, заходи, які використовуються, організацію і функціонування правоохоронного апарату. Як справедливо зазначає М.В. Шульга, сутність і цільова спрямованість адміністративно-правової охорони полягає у вирішенні двох взаємопов'язаних завдань – упорядкування й розвитку громадських відносин у відповідних сферах і галузях (включаючи охорону природи) та їх захисті від небажаного впливу різних соціальних чинників і негативних проявів. Названі проблеми розв'язуються в процесі законодавчої, правозастосовчої й організаційної діяльності [35].

Застосування адміністративно-правових заходів органічно взаємо-пов'язано із забезпеченням необхідного правопорядку в управлінні охороною навколишнього природного середовища [17, с. 30-31]. Вони використовуються в організаційно-правовій роботі органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а в установлених законом випадках – у діяльності громадських формувань.

Зміст, цілеспрямованість, особливості й порядок застосування адміністративно-правових заходів закріплені адміністративним законодавством України, а свій розвиток і реалізацію, механізм застосування, вони одержують у нормативних актах міністерств, інших центральних органів, виконавчої влади, місцевих державних адміністрацій, рішеннях органів місцевого самоврядування, їх виконавчих органів.

Адміністративно-правові заходи охорони природи спрямовані на переконання фізичних і юридичних осіб у необхідності їх здійснення, введення тих чи інших загальнообов'язкових правил їх здійснення. Ці заходи постійно вдосконалюються, ґрунтуючись на додержанні законності, що гарантується встановленням та активізацією систематичного контролю за їх реалізацією, можливістю оскарження, іншими засобами закріпленими законодавством.

Порядок застосування адміністративно-правових заходів визначено адміністративно-процесуальними нормами. Їх використання поєднується з широкою організаційною, виховною роботою в трудових колективах і за місцем проживання громадян, з активним формуванням негативного ставлення до проявів завдання шкоди екології. А.Г. Тарнавський вважає, що реалізація адміністративно-правових заходів індивідуального характеру (щодо конкретних посадових осіб, громадян), які застосовуються органами державного управління, спеціально уповноваженими посадовими особами, виступає результатом здійснення наданих їм державно-владних повноважень.

Деякі заходи адміністративного впливу застосовуються судами, а також органами окремих громадських формувань, наділених адміністративно-владними повноваженнями [53]. Ця думка, як і позиція, висловлена В.Єніною, що в більшості випадків такі заходи реалізуються щодо посадових осіб і громадян, які безпосередньо не підлеглі органам, що застосовують цей вплив [43], не є новими і не викликають сумніву.

Охорона природи в рамках законодавства України – це певне коло громадських відносин, де природа виступає об'єктом охорони різноманітних галузей права, у тому числі адміністративного.

Кабінет Міністрів України на основі Конституції, законів України, указів і розпоряджень Президента України, забезпечує проведення державної політики в галузі охорони природи, екологічної безпеки і природокористування.

Закріпленням і практичною реалізацією різноманітних адміністративно-правових заходів створюються умови для охорони природи. Застосування

окремих адміністративно-правових заходів сприяє боротьбі з порушеннями в цій сфері, а також їх попередженню [55].

Заходи адміністративного стягнення (відповідальності) складають найбільш чітку систему в розумінні правової регламентації видів адміністративного примусу. Вони полягають у застосуванні примусових заходів впливу, передбачених в адміністративно-правових санкціях.

В юридичній літературі до цієї групи адміністративно-правових заходів найчастіше включають тільки адміністративні стягнення, залишаючи за її межами заходи впливу, які не віднесені до КпАП України до адміністративних стягнень. Зокрема, ст. 24¹ КпАП передбачає застосування до неповнолітніх віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років за здійснення адміністративного правопорушення примусових заходів впливу, які не є стягненнями.

Аналіз чинного законодавства і практики його застосування дає підстави зробити висновок, що адміністративними стягненнями, які застосовуються за правопорушення у сфері охорони довкілля є: попередження; штраф; вилучення предмета, який став знаряддям учинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення у сфері охорони природи; позбавлення спеціального права, наданого конкретному громадянину (полювання) та ін.

Адміністративна відповідальність і механізм застосування адміністративних стягнень за учинення правопорушень у галузі охорони природи регулюються поряд з КУпАП й іншими нормативними актами.

КпАП України не передбачає відповідальності юридичних осіб, що витікає зі змісту його статей 13-16, у яких перелічені суб'єкти адміністративної відповідальності (громадяни, неповнолітні, посадові особи, військовослужбовці, іноземні громадяни й особи без громадянства). Майже всі склади природоохоронних правопорушень, які встановлювались окремими законами, поступово були включені до КпАП, але лише в частині, яка передбачає відповідальність за дані дії громадян і посадових осіб. Як свідчить практика, скласти протокол про адміністративне правопорушення, накласти адміністративне стягнення на громадянина чи посадову особу, виконати це

стягнення – це ще не відшкодування шкоди, завданої природі, суспільству, державі, що позначається на ефективності боротьби з правопорушеннями у сфері охорони природи [35].

Проблема адміністративної відповідальності юридичних осіб в галузі охорони природи як у законодавстві України, так і у вітчизняній юридичній літературі поки що достатньо не розроблена. У результаті недостатнього наукового вивчення й неповного законодавчого регулювання цього інституту знижується надійність захисту як суспільних інтересів у цій важливій сфері публічно-правових відносин, так і прав та законних інтересів самих юридичних осіб. Законодавство і практика свідчать, що заходи адміністративної відповідальності застосовуються до юридичних осіб за порушення у сфері містобудування, ветеринарної медицини, охорони праці, санітарно-епідеміологічного благополуччя населення, виключної (морської) економічної зони, податкового законодавства тощо. Виникла необхідність переосмислення підходів до правового регулювання відповідальності юридичних осіб у галузі охорони природи, системи правопорушень, видів стягнень, порядку їх застосування.

1.3 Організаційно-правові аспекти управління в сфері охорони навколишнього природного середовища

На підставі природоохоронного права в Україні діє система державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і природокористування. Це сукупність структурних елементів, які взаємопов'язані і виконують функції управління й контролю за процесами збереження і відновлення елементів природи, її систем, які складають єдине ціле - біосферу.

До цих структурних елементів належать органи управління в природокористуванні - юридично відокремлені державні, самоврядні і громадські органи, які здійснюють організаційно-розпорядчі, координаційні,

консультативні, організаційно-експертні, контрольні функції для забезпечення екологічної безпеки, втілення принципів екологічної політики держави, раціонального використання природних ресурсів. Державне управління здійснюють органи загального управління - Кабінет Міністрів України, Президент України, Верховна Рада України, її Комітет з екологічної політики та природокористування. Вони здійснюють екологічну політику держави.

Президент формує екологічну політику держави, оголошує за погодженням з Верховною Радою зони надзвичайного екологічного стану, гарантує здійснення конституційних положень в галузі екологічних відношень між людиною, суспільством та природним середовищем.

Уряд реалізує визначену Верховною Радою України екологічну політику; забезпечує розробку і втілення державних, міждержавних екологічних програм; встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин; встановлює порядок визначення плати та її граничні розміри за використання природних ресурсів, розміщення відходів; приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду; керує зовнішніми зв'язками України в галузі охорони природного середовища; координує діяльність міністерств, відомств в питаннях охорони довкілля, які є органами спеціального управління і контролю в галузі природокористування.

До таких органів віднесені: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Міністерство охорони здоров'я України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство соціальної політики України. Вони здійснюють комплексне управління в галузі природокористування; погоджують проекти природоохоронних актів, розробляють нормативи плати за спеціальне використання природних ресурсів, здійснюють державний контроль за станом природи, її компонентів, мають право вимагати від фізичних та юридичних осіб усунення порушень природоохоронного законодавства, тимчасово призупиняють роботи, що ведуться з порушенням законодавства, можуть анулювати дозволи та

встановлювати обмеження на видобуток і використання природних ресурсів [11].

Неабияку роль виконуть місцеві органи самоуправління - обласні, районні, міські, селищні, сільські. Вони розробляють для своїх територій програми охорони довкілля, здійснюють заходи з ліквідації наслідків екологічних аварій та катастроф, встановлюють на підлеглий їм території розміри плати за спеціальне (платне) користування природними ресурсами, погоджують проекти на розміщення, будівництво, функціонування будь-яких об'єктів, що можуть забруднювати довкілля [10].

Важливе значення в галузі управління екологічними відносинами мають громадські організації: Українська екологічна академія наук, Українське товариство охорони природи, Українська природоохоронна організація «Зелений світ» та ін.

До функцій управління, незалежно від рівня, віднесені: облік природних ресурсів, створення кадастрів - земельного, водного, лісового, родовищ корисних копалин, тваринного світу та інших; планування використання і відтворення природних ресурсів, здійснення моніторингу (спостереження, прогнозування) та інформування громадськості про стан довкілля; контроль за використанням і відновленням природних ресурсів; вирішення спорів про право природокористування; дотримання нормативів екологічної безпеки - ГДК, ГДР, ГДС, ГДЕН. Здійснення цих функцій базується як на основних принципах державного управління - плановість, компетентність, участь громадськості, невідверненість дії законів, так і на специфічних, властивих природокористуванню в цілому - науковість, раціональність, платність за спеціальне користування природними ресурсами [32].

Важливим чинником забезпечення раціонального природокористування й охорони довкілля, є державне управління у цій сфері, яке полягає у здійсненні виконавчо – розпорядної діяльності уповноваженим державними органами та органами місцевого самоврядування з метою забезпечення раціонального використання природних ресурсів, їхньої охорони та дотримання вимог

екологічної безпеки на основі здійснення заходів адміністративно – правового, організаційного й екологічного характеру.

Управління у сфері природокористування та охорони довкілля вважається одним з основних інститутів права довкілля. Тобто, воно представляє собою систему правових норм, які регулюють відповідні управлінські відносини [18].

Основним з поміж актів, що забезпечують регулювання цього виду управлінських відносин є безперечно Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». Він, крім загальних питань управління природокористуванням та охороною довкілля, визначення компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування у цій сфері, визначає також зміст основних функцій державного управління.

Загалом управління у сфері природокористування та охорони довкілля передбачає регулювання відповідних відносин правовими нормами і забезпечення дотримання вимог такого законодавства шляхом здійснення систематичного контролю за використанням та охороною природних ресурсів, станом довкілля і застосування необхідних заходів впливу до порушників цього законодавства [14].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» наголошує, що метою управління в галузі охорони довкілля є реалізація законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання природних ресурсів, досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у цій сфері. В залежності від статусу суб'єктів, що здійснюють управління у сфері довкілля виділяють *державне* та *громадське управління*. Для кожного з цих видів характерні власні методи, способи та завдання здійснення управлінської діяльності [10].

Основним видом вважається державне управління природокористуванням та охороною довкілля. Воно полягає у реалізації всіма уповноваженими державними органами та посадовими особами екологічної політики держави

відповідно до чинного законодавства. Таке державне управління у цій сфері здійснюють Кабінет Міністрів України, органами місцевого самоврядування, а також спеціально-уповноважені на те органи з охорони довкілля й використання природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України.

Державне управління у сфері охорони навколишнього природного середовища забезпечується виконанням наступних нормативно-правових актів.

В Основному законі України – Конституції України, прийнятій 28.06.1996 р., визначено всі головні засади для сприяння поліпшенню екологічної ситуації в Україні. Наприклад, у ст. 50 Конституції передбачається, що «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди». Також у цій самій статті кожному гарантується «право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення», і така інформація «ніким, не може бути засекречена». На жаль, донині все це є декларативним стосовно сучасного екологічного стану України, але дуже важливим з правового погляду [3].

У ст. 16 Конституції України визначаються такі обов'язки держави: «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду українського народу» [1].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264 –XII. Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії

суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів. Цей Закон визначає правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь [11].

Законом України «Про природно-заповідний фонд» від 16.06.1992 р. № 2456-ХІІ визначено правові основи організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів. Природно-заповідний фонд становлять ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонового моніторингу навколишнього природного середовища [12].

Законом України від 05.03.1998 р. № 188/98-ВР затверджено Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки». Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки розроблено відповідно до статті 16 Конституції України, якою визначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави [14].

Законом України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 р. № 591-ХІV регулюються відносини у сфері охорони, використання та відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення. Завданням законодавства України про рослинний світ є регулювання суспільних відносин у сфері охорони, використання та відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин,

мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань [51].

Законом України «Про мисливське господарство та полювання» від 02.02.2000 р. № 1478-XIV визначено правові, економічні та організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства та полювання, забезпечено рівні права усім користувачам мисливських угідь у взаємовідносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони, регулювання чисельності, використання та відтворення тваринного світу [38].

Законом України «Про тваринний світ» від 13.02.2001 р. № 2894-III забезпечується інтереси нинішнього і майбутніх поколінь в Україні за участю підприємств, установ, організацій і громадян в здійсненні заходів щодо охорони, науково обґрунтованого, невиснажливого використання і відтворення тваринного світу [52].

Законом України від 19.06.2003 р. № 962-IV «Про охорону земель» визначено правові, економічні та соціальні основи охорони земель з метою забезпечення їх раціонального використання, відтворення та підвищення родючості ґрунтів, інших корисних властивостей землі, збереження екологічних функцій ґрунтового покриву та охорони довкілля [42].

Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 р. № 2707-XII. Атмосферне повітря є одним з основних життєво важливих елементів навколишнього природного середовища. Цей Закон спрямований на збереження та відновлення природного стану атмосферного повітря, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище. Цей Закон визначає правові і організаційні основи та екологічні вимоги в галузі охорони атмосферного повітря [41].

Лісовим кодексом України від 21.01.1994 р. № 3852-XII регулюються лісові відносини, що виникають при використанні землі, надр, вод, а також відносини

щодо охорони, використання й відтворення рослинного та тваринного світу [23].

Кодексом України «Про надра» від 27.07.1994 р. № 132/94-ВР регулюються гірничі відносини з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорона надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього природного середовища, а також охорона прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян [20].

Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР, в комплексі з заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, сприятиме формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання. Водний кодекс України забезпечує контроль за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів [13].

Законом України «Про відходи» від 05.03.1998 р. № 187/98-ВР визначено правові, організаційні та економічні засади діяльності, пов'язаної із запобіганням або зменшенням обсягів утворення відходів, їх збиранням, перевезенням, зберіганням, обробленням, утилізацією та видаленням, знешкодженням та захороненням, а також з відверненням негативного впливу відходів на навколишнє природне середовище та здоров'я людини на території України [41].

Законом України від 14.10.1998 р. № 180-XIV «Про захист рослин» регулюються правовідносини, пов'язані із захистом рослин сільськогосподарського та іншого призначення, багаторічних і лісових насаджень, дерев, чагарників, рослинності закритого ґрунту, продукції рослинного походження від шкідників, хвороб та бур'янів, визначає права і обов'язки підприємств, установ, організацій усіх форм власності та громадян, повноваження органів виконавчої влади і посадових осіб у цій сфері [34].

Законом України від 14.01.2000 р. № 1389-XIV «Про меліорацію земель» визначено засади правового регулювання суспільних відносин, що виникають у процесі проведення меліорації земель, використання меліорованих земель і меліоративних систем, та повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування у сфері меліорації земель і спрямований на забезпечення екологічної безпеки меліоративних систем та захисту суспільних інтересів [37].

Законом України від 24.06.2004 р. № 1864-IV «Про екологічну мережу України» регулюються суспільні відносини у сфері формування, збереження та раціонального, невиснажливого використання екологічної мережі як однієї з найважливіших передумов забезпечення сталого, екологічно збалансованого розвитку України, охорона навколишнього природного середовища, задоволення сучасних та перспективних економічних, соціальних, екологічних та інших інтересів суспільства [33].

Земельним кодексом України від 25.10.2001 р. № 2768-III регулюються земельні відносини, що виникають при використанні надр, лісів, вод, а також рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря. Також вказаним законом забезпечено основні принципи земельного законодавства, повноваження центрального органу виконавчої влади з питань екології та природних ресурсів у галузі земельних відносин [18].

Законом України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення та водопостачання» від 10.01.2002 р. № 2918-III визначено правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання, спрямовані на гарантоване забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я людини питною водою. Цим законом визначено поняття екологічної броні питного водопостачання та її застосування, принципи державної політики у сфері питної води та питного водопостачання екологічні нормативи якості води джерел питного водопостачання [45].

Законом України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 р. №3055-III забезпечується комплекс організаційних, правових, економічних, наукових,

інших заходів, спрямованих на забезпечення збереження, охорони та відтворення рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тваринного і рослинного світу [54].

Законом України від 19.06.2003 р. № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» визначено правові, економічні та соціальні основи організації здійснення державного контролю за використанням та охороною земель і спрямований на забезпечення раціонального використання і відтворення природних ресурсів та охорону довкілля [31].

Законом України від 24.06.2004 р. № 1862-IV «Про екологічний аудит» визначено основні правові та організаційні засади здійснення екологічного аудиту і спрямований на підвищення екологічної обґрунтованості та ефективності діяльності суб'єктів господарювання [32].

Здійснення державного управління у сфері природокористування та охорони довкілля спрямоване передусім на реалізацію екологічної функції держави, основний зміст якої визначено Конституцією України. Останній, як відомо полягає у забезпеченні екологічної безпеки і підтриманні екологічної рівноваги на території України, подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу та збереженні генофонду Українського народу.

Державне управління у сфері природокористування й охорони довкілля може бути також *загальним* (має територіальний характер і здійснюється органами загальної компетенції) і *спеціальним* (здійснюється спеціально уповноваженими органами виконавчої влади, для яких відповідні функції є основними).

Громадське управління у цій сфері здійснюється громадськими об'єднаннями і організаціями, якщо така діяльність передбачена їхніми статутами. Переважно управлінська діяльність громадських формувань полягає в участі їх у підготовці та ухваленні екологічно значимих рішень через проведення громадської екологічної експертизи і т. п.

Крім визначених законом державного та громадського управління у сфері охорони довкілля, подекуди намагаються виділяти також **виробниче** (внутрігосподарське) та **відомче** (галузеве) управління. Перше здійснюється в межах відповідного підприємства і регулюється переважно локальними нормативно-правовими актами. Натомість друге – відомче управління є підвидом державного управління і здійснюється відомствами (міністерствами, державними комітетами, загальнодержавними службами тощо), для управління діяльністю, що пов'язана з природокористуванням чи шкідливим впливом на довкілля [3].

Правовими формами державного управління, що їх виділяють у сфері охорони довкілля є **правотворча** (ухвалення нормативно-правових та інших актів в галузі охорони довкілля); **правозастосувальна** (ухвалення правозастосувальних актів через які здійснюється реалізація нормативно-правових актів) та **правоохоронна** (застосування санкцій правових норм у випадках їх порушення).

З поміж правових форм управління виділяють **оперативно-господарську** (ухвалення рішень господарського характеру, які не мають правової природи) та **матеріально-технічну** або організаційну (забезпечення виконавців необхідними засобами для здійснення ними своїх функцій).

Методами державного управління у сфері охорони довкілля є класичні способи впливу на учасників управлінських відносин. До них належать: метод обов'язкових приписів або імперативний, рекомендаційний метод, метод санкціонувань, та метод дозволів. Поряд з організаційно-правовими методами управління у цій сфері тепер все більше застосовуються методи так званого екологічного характеру. Вони полягають у встановленні плати за використання природних ресурсів, лімітів їхнього використання, нормативів збору і розмірів зборів за використання природних ресурсів, викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, тощо [25].

Найбільше специфіка управління у сфері природокористування та охорони довкілля проявляється у його змісті, який достатньо повно можна з'ясувати

через систему функцій управління що йому притаманні. Вони полягають у здійсненні відповідними органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування виконавчо-розпорядчої діяльності, що має свій зміст, мету та порядок здійснення. Такими функціями управління довкілля є: державний облік у тому числі ведення державних кадастрів природних ресурсів; просторово-територіальний устрій об'єктів природи; екологічний моніторинг; планування екологічної діяльності; екологічне прогнозування; інформування про стан довкілля; ліцензування у сфері охорони довкілля; стандартизація і нормування в галузі охорони довкілля; екологічна експертиза; екологічний аудит; екологічний контроль і нагляд; розподіл та перерозподіл природних ресурсів; вирішення спорів про право користування природними об'єктами, тощо. Усі ці функції різняться між собою системою органів, що їх здійснюють, місцем і значенням в управлінні та юридичними наслідками [12].

2 СУЧАСНИЙ СТАН ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1 Аналіз структури державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Сучасні екологічні проблеми України значною мірою зумовлені тим, що протягом радянського періоду розвитку її територія була однією з найбільш техногенно-навантажених. Так, займаючи лише 3 % території колишнього Радянського Союзу, Україна формувала до 23 % загального ВВП, що в цілому призвело до значних регіональних змін ландшафтів, поверхневого стоку, верхньої зони геологічного середовища та суттєвого погіршення якості основних життєзабезпечуючих ресурсів. В довгостроковому плані стан навколишнього середовища в державі характеризується аномальним рівнем техногенних навантажень на земельні, водні, біотичні, мінерально-сировинні ресурси, а також зростаючим впливом наслідків глобальних змін клімату включаючи потепління, збільшення інтенсивності опадів. Активний прояв техно-генезу також пов'язаний з високим рівнем урбанізації території України, за якого загальна площа міст і селищ становить 19 тис. км² або 3 % площі території держави із зосередженням в них близько 70 % населення. Нині формування ВВП в країні відбувається значною мірою за рахунок функціонування значної кількості енерговитратних і ресурсомістких гірничодобувних, хімічних, металургійних та інших виробництв, що є найбільшими забруднювачами навколишнього середовища. З упевненістю можна стверджувати, що зараз в Україні зберігається енерго- та ресурсовитратна модель економічного розвитку з енергоємністю ВВП, що в 2-3 рази перевищує середньоєвропейський рівень. В цілому це негативно впливає на стан навколишнього середовища і здоров'я населення держави. Істотні диспропорції у розміщенні продуктивних сил, що мали місце упродовж тривалого часу, призвели до того, що в Україні техногенне навантаження на

природне середовище у 4-5 разів перевищувало аналогічний показник розвинених країн. При цьому розораність земель сягнула 80 % від усіх сільськогосподарських угідь, а обсяг води, що використовувався у технологічних процесах, у 2-5 разів перевищував відповідні показники розвинених країн [10]. Надмірна концентрація промисловості та екстенсивний розвиток сільського господарства зумовили катастрофічне забруднення повітря, води та ґрунтів, а масштаби екологічних змін створили реальну загрозу здоров'ю громадян України. Протягом тривалого часу близько 60 % експортних надходжень держави забезпечувалося на основі видобутку та переробки мінерально-сировинних ресурсів. А це призводить до утворення великої кількості відходів, викидів забруднюючих речовин у повітря і скидів у поверхневі водні об'єкти (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1 – Динаміка зміни показників забруднення навколишнього середовища України [14]

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Викиди забруднюючих речовин у повітря, тис.т	4686,6	4230,6	4121,2	4119,0
Крім того, викиди діоксиду вуглецю, млн.т	150,6	124,2	126,4	121,3
Утворення відходів, тис.т	295870,1	366054,0	352333,9	441516,5
Обсяг збирання відходів від домогосподарств на одну особу, кг	149,0	138,2	131,1	140,4

Щорічно в Україні утворюється все більше і більше відходів, в той час як переробляється лише до 15 % твердих відходів. Нині в Україні немає системи ефективного поводження з промисловими і побутовими відходами, тому існує загроза зростання обсягів їх накопичення (на 7,2 млрд т або 20-25 % до 2030 р.) та збільшення площі території, необхідної для їх складування. Більша частина полігонів побутових і промислових відходів не має ефективних систем фільтраційного захисту, відбору токсичних фільтратних вод і тому в більшості випадків є джерелами стійкого забруднення поверхневих і ґрунтових вод. Національна екологічна політика здійснюється виходячи із необхідності досягнення стратегічних цілей визначених у Основних засадах (стратегії)

державної екологічної політики України. Стратегічні цілі полягають у поліпшенні екологічної ситуації та підвищенні екологічної безпеки, зменшенні антропогенного впливу на довкілля, досягненні безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, інтеграції екологічної політики та вдосконаленні системи інтегрованого екологічного управління, припиненні втрат біологічного та ландшафтного різноманіття і формуванні екологічної мережі, забезпеченні екологічно збалансованого природокористування, удосконаленні регіональної екологічної політики, підвищенні рівня суспільної екологічної свідомості. Проте довгострокові тенденції до погіршення екологічних параметрів навколишнього середовища, послаблення стійкості його функціонування та збільшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного характеру, як в країні в цілому, так і в окремих її регіонах, засвідчують наявність серйозних проблем у сфері реалізації державної екологічної політики та її нормативно-правового регулювання. Це стає фактором обмеження соціально-економічного розвитку суспільства. Необхідність удосконалення та подальшого розвитку національної нормативно-правової бази у сфері екологічної політики та її гармонізації з нормами європейського законодавства неодноразово відмічалася широким колом фахівців міжнародних, державних і громадських організацій. Незважаючи на велику кількість прийнятих законодавчих актів у сфері охорони довкілля, існують суттєві проблеми та суперечності з їх застосуванням через їх неузгодженість і дублювання окремих положень. Крім того, стан державної системи моніторингу довкілля в Україні за рівнем організації та можливостями контролю основних параметрів стану навколишнього природного середовища, передавання та аналізу даних не відповідає сучасним вимогам. Провідними причинами проблем функціонування державної системи моніторингу довкілля є недосконала нормативно-правова база, низький рівень координації діяльності суб'єктів екологічного моніторингу, недостатній обсяг фінансування, а також застаріла технічна база суб'єктів екологічного моніторингу. В контексті посилення глобалізаційних процесів та інтеграції України в європейський

простір важливим залишається завдання прискорення процесів приведення нормативно-правової бази у сфері охорони навколишнього середовища у відповідність до законодавства Європейського Союзу. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу та норм міжнародного права відіграє важливу роль в реалізації державної екологічної політики та її інтеграції в інші сектори державної політики. В сучасних умовах провідним інструментом для реформування сфери охорони навколишнього середовища та зниження рівня його забруднення в Україні є реалізація екологічної складової Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [7]. В Угоді про асоціацію між Україною та ЄС зазначено, що її сторони розвиватимуть і зміцнюватимуть співробітництво з питань охорони довкілля і сприятимуть реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки. Посилення природоохоронної діяльності матиме позитивні результати для громадян України та ЄС через збереження природних ресурсів, підвищення економічної та природоохоронної ефективності, інтеграції екологічної політики в інші сфери політики держави, а також підвищення рівня виробництва завдяки сучасним технологіям. Співробітництво між Україною та ЄС має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів і стимулювання заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього природного середовища. Пріоритетні напрями співробітництва включають питання адаптації до зміни клімату, екологічне управління та освітню та навчальну підготовку, доступ до інформації з питань навколишнього природного середовища та процесу прийняття рішень, якість атмосферного повітря та управління водними ресурсами, управління відходами, збереження і захист біологічного та ландшафтного різноманіття, цивільний захист, зокрема стихійні лиха і антропогенні загрози [7]. Україна та країни ЄС обмінюватимуться інформацією та досвідом, здійснюватимуть спільну дослідницьку діяльність і обмінюватимуться інформацією про екологічно чисті технології,

плануватимуть подолання наслідків стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій, здійснюватимуть спільну діяльність на регіональному та міжнародному рівні, в тому числі згідно з багатосторонніми угодами в сфері охорони навколишнього природного середовища та спільну діяльність в рамках відповідних агентств. При цьому особлива увага приділятиметься питанням, що мають транскордонний характер. Поступове наближення законодавства України до права та політик ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюється відповідно до Додатку XXIX до Угоди про асоціацію. Співробітництво у сфері цивільного захисту між Україною та ЄС в рамках Угоди про асоціацію спрямоване на сприяння взаємній допомозі у випадках надзвичайних ситуацій, забезпечення цілодобового обміну найостаннішими повідомленнями і оновленою інформацією про транскордонні надзвичайні ситуації включаючи запити та пропозиції щодо допомоги, оцінки впливу наслідків надзвичайних ситуацій на довкілля. Важливим аспектом співробітництва визначено залучення експертів до участі у специфічних технічних семінарах та симпозіумах з питань цивільного захисту. Пріоритетними напрямками співробітництва у галузі охорони довкілля між Україною та ЄС визначено вирішення завдань розвитку галузевих стратегій покращення якості повітря, якості води та управління водними ресурсами, управління відходами та ресурсами, зниження промислового забруднення та промислових аварій, запровадження адміністративної відповідальності, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру та технології, розвиток та імплементація політики з питань зміни клімату.

Можна зробити висновки, що загрозлива екологічна ситуація в Україні формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу держави, коли перевага надавалася розвитку найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості. Економіка України характеризується високим рівнем використання ресурсномістких та енергоємних технологій, впровадження та експлуатація яких здійснювалися без будівництва відповідних очисних споруд

та без урахування вимог охорони довкілля. В цілому це призвело до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, ґрунтів, а також нагромадження значної кількості промислових відходів. Продовження розвитку України шляхом збереження сучасної моделі енерго- та ресурсовитратної економіки у найближчій перспективі може призвести до формування значних екологічних загроз і збільшення кількості надзвичайних ситуацій із негативними наслідками для населення та довкілля в тому числі транскордонного рівня. Стан державної системи моніторингу довкілля не відповідає сучасним вимогам і завданням, що поставлені перед нею. Система моніторингу довкілля як складова системи державного управління у сфері екологічної безпеки, виконання міжнародних зобов'язань України у природоохоронній сфері потребує кардинального удосконалення. Критичний стан навколишнього середовища, що здійснює негативний вплив на всі сфери життєдіяльності та посилює соціальну напруженість в суспільстві, потребує вжиття невідкладних заходів.

2.2 Роль державних органів в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Органами державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища спеціальної компетенції є центральні органи виконавчої влади й урядові органи державного управління із підпорядкованими їм територіальними підрозділами, для яких забезпечення реалізації екологічної політики на загальнодержавному та місцевому рівнях є єдиним, головним призначенням. Такими органами є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державне агентство земельних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державна служба геології та надр України, а також урядові органи державного управління із спеціальними повноваженнями: Державна екологічна

інспекція України (Держекоінспекція), Державне агентство рибного господарства України.

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки. У своїй діяльності керується Конституцією і законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції і законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства.

3. Основними завданнями Міндовкілля є:

1) забезпечення формування державної політики у сфері:

охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки;

геологічного вивчення та раціонального використання надр;

поводження з відходами, зокрема радіоактивними, з небезпечними хімічними речовинами;

поводження з пестицидами та агрохімікатами;

подолання наслідків Чорнобильської катастрофи;

радіаційного захисту;

раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;

охорони та раціонального використання земель;

збереження, відтворення та невиснажливого використання біологічного і ландшафтного різноманіття, охорони, захисту, використання та відтворення лісів, формування, збереження та використання екологічної мережі;

організації охорони та використання природно-заповідного фонду;

охорони атмосферного повітря, моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів з установок, розташованих на території України (далі - моніторинг, звітність та верифікація), а також регулювання озоноруйнівних

речовин та фторованих парникових газів, охорони озонowego шару та запобігання зростанню рівня глобального потепління, зміни клімату і виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Кіотського протоколу до неї та Паризької угоди;

розвитку водного господарства, управління і контролю за використанням і охороною вод та відтворенням водних ресурсів;

державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства про раціональне використання, відтворення і охорону природних ресурсів, використання та охорону земель, екологічну та радіаційну безпеку, оцінку впливу на довкілля, охорону і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, збереження, відтворення та невиснажливе використання біологічного і ландшафтного різноманіття, формування, збереження та використання екологічної мережі, охорону атмосферного повітря, моніторинг, звітність та верифікацію викидів парникових газів, регулювання озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів, а також з питань поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами, дотримання вимог біологічної і генетичної безпеки щодо біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі;

оцінки впливу на довкілля, стратегічної екологічної оцінки;

здійснення державного геологічного контролю;

2) реалізація державної політики у сфері:

охорони навколишнього природного середовища, екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки;

геологічного вивчення та раціонального використання надр;

поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), небезпечними хімічними речовинами, пестицидами та агрохімікатами;

раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;

охорони та раціонального використання земель;

збереження, відтворення та невиснажливого використання біологічного і ландшафтного різноманіття, охорони, захисту, використання та відтворення лісів, формування, збереження та використання екологічної мережі; організації охорони та використання природно-заповідного фонду; охорони атмосферного повітря, моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, а також у сфері регулювання озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів, охорони озонового шару та запобігання зростанню рівня глобального потепління, зміни клімату і виконання вимог Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, Кіотського протоколу до неї та Паризької угоди; охорони та відтворення вод, раціонального використання водних ресурсів; оцінки впливу на довкілля, стратегічної екологічної оцінки;

3) забезпечення формування та в межах повноважень, передбачених законом, реалізація державної політики у сфері лісового та мисливського господарства.

Одним із ключових повноважень Міністерства є координація діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Ряд повноважень Міністерства мають запобіжно-контрольний характер. Таким є повноваження щодо: а) державної екологічної експертизи; б) організації та здійснення державного контролю за додержанням норм і правил у сфері використання й охорони природних ресурсів, у тому числі землі, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів, інших об'єктів рослинного і тваринного світу, морського середовища, а також природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони України, вимог екологічної та, у межах своєї компетенції, радіаційної безпеки, у сфері поводження з відходами, гідрометеорологічної діяльності) моніторингу навколишнього природного середовища (екологічного моніторингу) [54].

Важливі повноваження у екологічній сфері має Держгеонадра, які передбачені Положенням Державної служби геології та надр України, а саме: узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрову енергетики та захисту довкілля України. Серед іншого можливо зазначити, ведення державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин, яке проводиться на підставі Постанови КМУ від 31 січня 1995 р. N 75, якою затверджено Порядок державного обліку родовищ, запасів і проявів корисних копалин та передбачено відповідно до статті 42 Кодексу України про надра [20]. Ведення державного балансу запасів корисних копалин, ведення державного кадастру родовищ і проявів корисних копалин, ведення державного обліку підземних вод та водного кадастру, який проводиться на підставі Постанови КМУ від 8 квітня 1996 р. № 413 Про затвердження Порядку ведення державного водного кадастру відповідно до вимог статті 28 Водного кодексу України [13].

Забезпечення охорони та використання землі покладено на Державне агентство земельних ресурсів України. Державне агентство земельних ресурсів України (Держземагенство України) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України. Держземгенство України вносить у встановленому порядку пропозиції щодо формування державної політики у сфері регулювання земельних відносин, використання, охорони та моніторингу земель, ведення державного земельного кадастру й забезпечує її реалізацію, здійснює управління в цій сфері, а також міжгалузеву координацію та функціональне регулювання з питань, віднесених до його відання. Зокрема, Держземагенство України готує пропозиції щодо вдосконалення регулювання земельних відносин, розпорядження земель державної та комунальної власності, державного контролю за використанням і охороною земель, а також змісту, організації та порядку ведення державного

земельного кадастру, здійснення моніторингу земель; розробляє державні програми з питань розвитку земельних відносин, приватизації земель, раціонального використання, охорони та здійснення моніторингу земель, ведення державного земельного кадастру, а також здійснює нормативно-методичне забезпечення їх виконання; організовує та забезпечує проведення робіт з грошової, у тому числі експертної, оцінки земель, готує пропозиції щодо вдосконалення методики та порядку проведення таких робіт; забезпечує розроблення та здійснення організаційних, економічних, екологічних та інших заходів, спрямованих на раціональне використання земель, їх захист від шкідливих антропогенних впливів.

Забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері розвитку водного господарства, меліорації земель, забезпечення потреб населення і галузей національної економіки у водних ресурсах покладено на Державне агентство водних ресурсів України (Держводагенство України).

Кабінетом Міністрів України 20 серпня 2014 р. № 393 затверджено Положення Державного агентства водних ресурсів України, яким визначено основні завданням Держводагенства України. Відповідно до, якого Держводагенство узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів. Готує проекти міжнародних договорів України, пропозиції щодо укладення та денонсації таких договорів, укладає міжнародні договори України міжвідомчого характеру, забезпечує виконання зобов'язань, узятих Україною за міжнародними договорами, з питань, що належать до його компетенції [27].

Серед іншого розробляє та бере участь у реалізації державних цільових, міждержавних і регіональних програм з питань водного господарства, меліорації земель, управління, використання та відтворення поверхневих водних ресурсів. Забезпечує потребу населення і галузей економіки у водних ресурсах, розробляє пропозиції щодо визначення пріоритетів розвитку водного господарства і меліорації земель. Розробляє та встановлює режими роботи

водосховищ комплексного призначення, водогосподарських систем і каналів, затверджує правила їх експлуатації. Погоджує клопотання водокористувачів з обґрунтуванням потреби у воді в разі використання поверхневих вод.

Окрім зазначених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища, спеціальні повноваження в даній галузі мають Міністерство охорони здоров'я України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій.

Конституція України й нормативні акти екологічного законодавства (хоч і з різним ступенем конкретизації) визнають громадське управління природокористуванням і охороною навколишнього природного середовища важливим конституційним принципом екологічного права. Він ґрунтується на декількох конституційних нормах. По-перше, природні багатства України є об'єктами права власності Українського народу, а кожний громадянин має право користуватися цими природними об'єктами відповідно до закону (ст. 13). По-друге, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоду (ст. 50). По-третє, громадяни зобов'язані у свою чергу не заподіювати шкоди природі та відшкодувати завдані ними збитки (ст. 66). По-четверте, громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для захисту своїх прав і свобод та задоволення інтересів (ст. 36), у тому числі й екологічних. Отже, наведені норми свідчать, що кожний громадянин вправі та зобов'язаний робити свій особистий внесок у раціональне природокористування й охорону довкілля, діючи самостійно або в складі громадського об'єднання екологічного напрямку [1].

Екологічна ситуація та зростання свідомості й активності населення обумовили те, що в Україні існує велика кількість екологічних організацій, асоціацій і груп національного та місцевого рівнів. Серед них Українське товариство охорони природи, Українське товариство мисливців і рибалок, асоціація «Зелений світ», ботанічні, орнітологічні, географічні, гідроекологічні товариства. Національний

екологічний центр, Українська екологічна академія наук, Всеукраїнська екологічна ліга й ін.

Для досягнення своїх статутних цілей і завдань, залучення широких верств населення до охорони довкілля та формування належної екологічної свідомості відповідні громадські організації мають такі права:

- вільного доступу до інформації про стан довкілля, джерела його забруднення, захворюваність населення. Ці відомості ніким не можуть бути засекречені (ст. 50 Конституції України);
- розробляти і пропагувати свої природоохоронні програми;
- брати участь у розгляді радами, іншими органами місцевого самоврядування питань охорони навколишнього природного середовища, використання природних об'єктів і забезпечення екологічної безпеки або виступати з ініціативою винесення цих питань на місцеві та всеукраїнський референдуми;
- проводити громадську екологічну експертизу в будь-якій сфері діяльності, що потребує екологічного обґрунтування, і публічні слухання або відкриті засідання щодо оцінки екологічної безпеки об'єктів експертизи;
- виконувати за власні кошти та з трудовою участю членів організацій роботи по охороні та відтворенню природних ресурсів, збереженню й покращенню стану навколишнього природного середовища;
- брати участь у проведенні державними органами спеціальної компетенції перевірок дотримання підприємствами, установами, організаціями та громадянами екологічного законодавства й попередження відповідних правопорушень;
- пред'являти до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення екологічного законодавства, у тому числі здоров'ю громадян і майну громадських об'єднань;
- здійснювати співробітництво з міжнародними й іноземними неурядовими екологічними організаціями, які, до речі, відіграють значну роль і мають великий вплив на суспільні процеси в розвинутих країнах [11].

Провівши аналіз структури та повноважень Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної служби геології та надр України, Державного агентства водних ресурсів України, Державного агентства лісових ресурсів, Державного агентства рибного господарства України та Державної екологічної інспекції України можна зробити висновок, що всі вище перелічені органи забезпечують збереження та раціональне використання навколишнього природного середовища. Навколишнє природне середовище одне, органів які його контролюють є багато, а ситуація на краще не змінюється. Як було браконьєрство по промисловому вилову риби так і залишилось, а дане питання контролюють, як Держрибагенство так і Держекоінспекція, як були незаконні рубки лісів так і залишилися, як були прогалини у держконтролі за станом пожегозахисних смуг так і залишилися – лісосмуги безгосподарні, органів, які контролюють теж два Держагенство лісових ресурсів України та Державна екологічна інспекція України, як утворювалися несанкціоновані сміттєзвалища так і утворюються. Наша країна стає схожою на один великий смітник. І це питання потребує термінового вирішення. А для цього просто необхідно створити ефективний механізм, в якому успішно змогли б співпрацювати Державна екологічна інспекція України, з територіальними органами та органами місцевого самоврядування, місцевими органами виконавчої влади, які відповідають за розміщення і складування сміття на відповідних територіях. І тільки так ми зможемо оперативно ліквідувати самовільно влаштовані звалища і прибрати засмічені території.

2.3 Тенденції та зміни екологічного стану та ефективності державного управління на місцевому рівні

Українська державність та українське суспільство опинились у надзвичайно складній політичній та соціально-економічній ситуації. Фактично країна знаходиться у стані неоголошеної або так званої «гібридної» війни, а також системної політико-економічної кризи. Виходячи з цього, особливої

актуальності набуває необхідність проведення змін фундаментального характеру, які повинні торкнутися основних сфер життєдіяльності українського суспільства. Особливе місце у питанні трансформації держави займає реформа системи державного управління, складовою частиною якої є підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації державних службовців.

Сьогодні, як ніколи, українське суспільство потребує змін у сфері державного управління. Відповідно без комплексної програми реорганізації та реформи системи державного управління неможливо уявити перспективного поступу України.

Враховуючи сучасні запити українського суспільства, держави в цілому, а також новітні світові тенденції у сфері державного управління, відбувається комплексна модернізація моделі підготовки кадрів для потреб системи державного управління України. У даному контексті необхідно звернути увагу на наступні аспекти, а саме:

1. Орієнтацію на європейські цінності та традиції в системі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців з врахуванням вітчизняної специфіки.
2. Врахування контексту публічної політики та управління на усіх рівнях комунікації.
3. Безпосередню залученість громадянського суспільства до управління політичними та соціально-економічними процесами (у тому числі на рівні держави).
4. Конкурентність та високий рівень компетентності підготовки кадрів для потреб державного управління.
5. Ефективність кризового управління в умовах перманентної політичної та соціально-економічної нестабільності.
6. Чітку артикуляцію цілей та завдань у державному управлінні.
7. Професійну мобільність у сучасних суспільно-політичних умовах, які швидко змінюються.

8. Використання сучасних методів та інструментарію у реалізації політики та здійсненні державного управління.

При цьому необхідно пам'ятати, що без збереження спадковості наукових шкіл та традицій, позитивного науково-теоретичного та практичного досвіду, потенціалу висококваліфікованих фахівців, будь-яка реформа може мати й негативні наслідки.

3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1 Перспективи удосконалення державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища

У 2021 році про стан екологічної безпеки заговорив Президент України. Так, 23 березня 2021 року Указом Президента України № 111/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» було введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року.

Розглянувши комплекс питань, пов'язаних із викликами та загрозами національній безпеці України в екологічній сфері, беручи до уваги високий рівень ризиків для природних екосистем та здоров'я населення, зумовлений значним забрудненням довкілля через техногенне навантаження, нераціональне використання природно-ресурсного потенціалу, значні обсяги накопичених в Україні відходів, загострення екологічних та техногенних проблем у районах, прилеглих до зони конфлікту на Донбасі, недостатній рівень адаптаційних можливостей галузей економіки, систем життєзабезпечення до негативних процесів зміни клімату, неналежний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища, єдиної державної системи захисту, Рада національної безпеки і оборони України вирішила:

1. Кабінету Міністрів України:

1) для забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, підвищення рівня екологічної безпеки в зоні відчуження та посилення її бар'єрної функції:

а) невідкладно розробити та затвердити Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2021 – 2025 роки;

б) внести на розгляд Верховної Ради України:

у тримісячний строк проекти законів щодо:

екологічного страхування;

внесення змін до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» стосовно запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин, визначення якості атмосферного повітря та оцінки впливу його забруднення на здоров'я та життєдіяльність населення;

внесення змін до законів України стосовно створення та забезпечення правового режиму зони спеціального промислового використання для спорудження та експлуатації об'єктів, призначених для поводження з відпрацьованим ядерним паливом та радіоактивними відходами;

актуалізації Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, затвердженої Законом України від 15 січня 2009 року № 886–VI;

внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно посилення відповідальності за кримінальні правопорушення проти довкілля;

у шестимісячний строк проект закону щодо водовідведення стічних вод населених пунктів;

в) затвердити у тримісячний строк план заходів щодо поетапного зменшення обсягів скидання надлишків зворотних вод у річку Інгулець, поліпшення якості води у басейні зазначеної річки, Карачунівському водосховищі, водозаборі Інгулецької зрошувальної системи на період до 2025 року;

г) опрацювати у тримісячний строк питання стосовно:

вдосконалення економічного механізму фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

створення із залученням міжнародних організацій інтегрованої системи поводження з радіоактивними відходами в контексті зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему;

визначення пріоритетів формування національної екологічної мережі у Генеральній схемі планування території України;

- запровадження сучасних методів очищення (демінералізації) шахтних вод;
- г) підготувати та затвердити у шестимісячний строк:
водну стратегію України на період до 2050 року;
стратегію поводження з матеріалами, обладнанням і відходами нафтогазовидобувної промисловості, забрудненими радіонуклідами природного походження;
- д) забезпечити розробку та затвердження у тримісячний строк:
правил охорони підземних вод;
методики визначення зон, вразливих до нітратного забруднення;
- ж) забезпечити підготовку та опублікування щорічної Національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Україні;
- з) забезпечити розробку та затвердження у шестимісячний строк методичних рекомендацій з оцінки ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря;
- 2) для ресурсозбереження, забезпечення збалансованого природокористування, охорони природних екосистем, зокрема лісових, підтримки їх цілісності та функцій життєзабезпечення:
- а) внести у тримісячний строк на розгляд Верховної Ради України проекти законів щодо:
внесення змін до статті 62 Кодексу України про надра стосовно проведення розрахунку розміру збитків, завданих державі внаслідок порушення законодавства про надра;
внесення змін до Кримінального кодексу України стосовно встановлення кримінальної відповідальності за незаконний видобуток корисних копалин місцевого значення;
внесення змін до Закону України «Про курорти» стосовно забезпечення охорони та відновлення екосистем, пов'язаних із водою;
збереження ґрунтів та охорони їх родючості;
внесення змін до законів України стосовно посилення відповідальності суб'єктів господарювання за буріння та використання свердловин без

відповідних дозвільних документів, а також за незабезпечення належного ліквідаційного санітарно-технічного тампонажу свердловин після припинення їх експлуатації;

внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення стосовно надання працівникам відомчої, місцевої пожежної охорони, членам добровільних пожежних дружин (команд), протипожежним об'єднанням громадян, уповноваженим посадовим особам сільських, селищних, міських рад повноважень щодо складання адміністративних протоколів за спалювання сухої рослинності; передбачення відповідальності громадян за заїзд до лісових масивів на транспортних засобах під час дії заборони такого заїзду; введення адміністративної відповідальності за використання громадянами поблизу лісових масивів та інших об'єктів підвищеної небезпеки повітряних куль, а також інших пристроїв, підйом яких на висоту здійснюється за допомогою відкритого вогню;

б) розробити та затвердити у тримісячний строк:

порядок використання коштів, отриманих від реалізації користувачам мисливських угідь ліцензій на добування мисливських тварин, а також за видачу посвідчень мисливця та щорічних контрольних карток обліку добутої дичини та порушень правил полювання;

критерії, за якими оцінюється ступінь ризику від упровадження господарської діяльності у сфері охорони, захисту, використання та відтворення лісів і визначається періодичність проведення планових заходів державного контролю за додержанням нормативно-правових актів щодо ведення лісового господарства;

в) розробити та затвердити у шестимісячний строк:

морську природоохоронну стратегію України, спрямовану на імплементацію Директиви 2008/56/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 17 червня 2008 року, що встановлює рамки діяльності Співтовариства у сфері політики з морського середовища;

концепцію державної програми використання та охорони земель;

державну стратегію управління лісами України до 2035 року; порядок організації охорони і захисту лісів;

основні засади (стратегію) державної політики у сфері лісових відносин;

г) забезпечити розробку та затвердження у тримісячний строк:

нормативів мінімально необхідної захисної лісистості для природно-кліматичних зон України;

порядку ведення державними лісовпорядними організаціями лісовпорядкування;

г) забезпечити створення у шестимісячний строк відкритого електронного державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду;

д) забезпечити вжиття у шестимісячний строк заходів щодо:

проведення суцільних ґрунтових обстежень земель України;

врегулювання питань виділення земель для виведення деградованих та ерозійно небезпечних угідь з ріллі, їх заліснення, заповідання; відновлення торфовищ, водно-болотних, лучних, степових та інших цінних природних екосистем;

досягнення нейтрального рівня деградації земель за напрямками: підтримання вмісту органічної речовини (гумусу) у ґрунтах, відновлення і сталого використання торфовищ, а також відновлення зрошення і поліпшення еколого-меліоративного стану зрошуваних земель;

3) для впровадження сталої системи управління відходами та небезпечними хімічними речовинами:

а) забезпечити супроводження у Верховній Раді України проекту Закону України «Про управління відходами» (реєстраційний № 2207-1-д);

б) внести у шестимісячний строк на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України стосовно посилення відповідальності за порушення законодавства у сфері управління відходами;

в) внести у шестимісячний строк після набрання чинності Законом України «Про управління відходами» на розгляд Верховної Ради України проекти законів про:

відходи видобувної промисловості;

упаковку та відходи упаковки;

г) опрацювати у тримісячний строк питання щодо запровадження та використання економічних інструментів для стимулювання створення об'єктів інфраструктури з оброблення відходів;

г) вжити у 2021 році заходів щодо утворення інформаційного центру для збирання, оброблення, аналізу та поширення інформації про управління відходами;

4) для розв'язання екологічних проблем, відновлення та збереження навколишнього природного середовища Донбасу:

а) розробити та затвердити у тримісячний строк концепцію стабілізації екологічної ситуації та забезпечення екологічної безпеки на території Донецької та Луганської областей;

б) забезпечити вжиття у 2021 році заходів щодо залучення міжнародних організацій до моніторингу стану навколишнього природного середовища і додержання вимог екологічної безпеки на тимчасово окупованих територіях України;

5) для протидії зміні клімату та адаптації до неї:

а) внести у шестимісячний строк на розгляд Верховної Ради України проект закону щодо стратегії низьковуглецевого розвитку України на період до 2050 року;

б) розробити та затвердити у шестимісячний строк:

концепцію державної науково-технічної програми у сфері зміни клімату;

національний план з енергетики та зміни клімату на період до 2030 року;

національний план дій з енергоефективності на період до 2030 року;

національний план дій з розвитку відновлювальної енергетики на період до 2030 року;

в) забезпечити розробку та затвердження у шестимісячний строк:

порядку ведення Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; порядку державної реєстрації установок в Єдиному реєстрі з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; типових форм стандартного та спрощеного плану моніторингу, звіту про вдосконалення та звіту оператора (юридичної або фізичної особи – підприємця, який здійснює технічну експлуатацію установки, що перебуває в її власності або користуванні), а також вимоги до їх заповнення;

б) для створення ефективної системи державного моніторингу навколишнього природного середовища з використанням технологій дистанційного зондування Землі, контролю космічного простору, геофізичних, геоінформаційних технологій:

а) розробити та затвердити у тримісячний строк:

стратегію розвитку гідрометеорологічної діяльності в Україні на період до 2030 року;

стратегію інтегрованої автоматизованої системи радіаційного моніторингу;

концепцію державної цільової екологічної програми моніторингу довкілля України;

порядок проведення моніторингу радону в Україні та нотифікації про радіаційні ризики;

положення про регіональні центри моніторингу довкілля;

б) внести у шестимісячний строк на розгляд Верховної Ради України проекти законів щодо:

державної системи моніторингу довкілля, передбачивши, зокрема, положення стосовно відповідальності за організацію та функціонування системи в режимах повсякденного функціонування, підвищеної готовності, реагування на аварійні ситуації, відстеження у відновлювальний (реабілітаційний) період, а також інформаційну взаємодію всіх ланок системи та на всіх рівнях її управління;

національного реєстру викидів і перенесення забруднювачів;

в) забезпечити у місячний строк впровадження в експлуатацію спеціалізованого порталу цифрових природоохоронних і природно-ресурсних послуг;

- 7) для вдосконалення системи біологічної безпеки та біологічного захисту:
- а) внести у тримісячний строк на розгляд Верховної Ради України проект закону про біологічну безпеку та біологічний захист;
  - б) розробити та затвердити у тримісячний строк:
    - зміни в додаток 1 до Положення про єдину державну систему цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 року № 11, щодо внесення до функціональних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту, що створюються Міністерством охорони здоров'я України, функціональної підсистеми забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення;
    - порядок взаємодії, координації й оперативного реагування заінтересованих центральних та місцевих органів виконавчої влади у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з біологічними патогенними агентами, а також з метою здійснення заходів із забезпечення біологічної безпеки та біологічного захисту у сфері охорони здоров'я;
    - порядок одержання дозволу на виробництво, зберігання, транспортування, використання, захоронення, знищення та утилізацію отруйних речовин, зокрема продуктів біотехнології та інших біологічних агентів;
    - порядок функціонування спеціалізованих мобільних бригад для надання оперативної організаційно-методичної допомоги у разі виникнення надзвичайних ситуацій, пов'язаних з біологічними загрозами;
  - в) розробити та затвердити у шестимісячний строк:
    - порядок проведення оцінки біологічних ризиків і управління ними;
    - порядок обліку, зберігання, видачі, транспортування, знешкодження, ввезення в Україну та вивезення за її межі штамів мікроорганізмів, токсинів і отрут тваринного та рослинного походження;
    - перелік пріоритетних біологічних патогенних агентів;
  - г) забезпечити розробку та затвердження у тримісячний строк:
    - порядку проведення навчань з питань біологічної безпеки та біологічного захисту;

порядку інформування населення з питань біологічної безпеки і біологічного захисту;

г) забезпечити вжиття у тримісячний строк заходів щодо впровадження електронної системи здійснення контролю за біологічними патогенними агентами з функцією реєстрації аварій у лабораторіях мікробіологічного профілю всіх юридичних осіб незалежно від їх організаційно-правової форми та фізичних осіб – підприємців, які працюють з біологічними патогенними агентами.

2. Місцевим органам виконавчої влади:

1) забезпечити у 2021 році здійснення протипаводкових, берегоукріплювальних, протиселевих і протизсувних заходів, заходів із захисту територій від підтоплення;

2) вжити у 2021 році заходів щодо:

а) проведення робіт з консервації деградованих, техногенно забруднених та малопродуктивних земель, рекультивації порушених земель;

б) розроблення та затвердження регіональних та місцевих схем формування екологічної мережі;

3) забезпечити протягом 2021 року:

а) проведення разом з Державною службою геології та надр України інвентаризації місць видалення відходів видобувної промисловості в області в результаті діяльності підприємств вугільної, гірничо-металургійної, будівельної промисловості;

б) затвердження регіональних планів управління відходами [49].

Процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетністю питань захисту довкілля, що унеможливило досягнення збалансованого (сталого) розвитку.

Першопричинами екологічних проблем України є:

підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній доцільності; неврахування наслідків для довкілля у законодавчих та нормативно-правових актах, зокрема у рішеннях Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади;

переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання;

фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки;

неефективна система державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та регулювання використання природних ресурсів, зокрема неузгодженість дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, незадовільний стан системи державного моніторингу навколишнього природного середовища;

низький рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти;

незадовільний рівень дотримання природоохоронного законодавства та екологічних прав і обов'язків громадян;

незадовільний контроль за дотриманням природоохоронного законодавства та незабезпечення невідворотності відповідальності за його порушення;

недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом.

Впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління

Запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, розвиток відновлюваних джерел енергії, нематеріального природокористування відбуваються безсистемно і надто повільно. В умовах

підвищення ціни на газ необхідно вжити значних системних заходів, спрямованих на підвищення енергоефективності, декарбонізацію енергетичного сектору та розвиток джерел відновлюваної енергетики.

У сфері безпеки і оборони має бути вирішене питання доступу до об'єктів військово-оборонного промислового комплексу для здійснення відповідного нагляду та контролю за дотриманням на цих об'єктах природоохоронного законодавства, запобігання забрудненню поверхневих та ґрунтових вод нафтопродуктами, знищенню природних ландшафтів тощо з метою мінімізації наслідків діяльності на цих об'єктах, що сприятиме реформам у сфері безпеки і оборони та впровадженню стандартів НАТО.

Запровадження міжнародних стандартів систем екологічного управління на підприємствах і в компаніях сприятиме розвитку системи управління навколишнім природним середовищем та реалізації в Україні міжнародних природоохоронних ініціатив.

Упровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики до інших політик, обов'язкове врахування екологічної складової під час розроблення та затвердження документів державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції, є шляхом до сучасної системної екологічної політики, що реалізується у країнах - членах Європейського Союзу.

Впровадження системи управління екологічними ризиками в усіх сферах національної економіки сприятиме запобіганню катастроф техногенного та екологічного характеру.

Якість атмосферного повітря

Забруднення атмосферного повітря є однією з найгостріших екологічних проблем. Незважаючи на певний спад виробництва в Україні, рівень забруднення атмосферного повітря великих міст і промислових регіонів залишається стабільно високим.

Основними забруднювачами атмосферного повітря та джерелами викидів парникових газів в Україні є підприємства добувної і переробної промисловості, теплоенергетики, автотранспорт.

Фактично дві третини населення країни проживає на територіях, де стан атмосферного повітря не відповідає гігієнічним нормативам, що впливає на загальну захворюваність населення.

Основними причинами, що зумовлюють незадовільний стан якості атмосферного повітря в населених пунктах, спричиняють концентрацію парникових газів в атмосфері, є недотримання суб'єктами господарювання норм природоохоронного законодавства та низькі темпи впровадження новітніх технологій. З метою поліпшення якості атмосферного повітря та посилення реагування на наслідки зміни клімату і досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки Україна має забезпечити виконання ратифікованих міжнародних документів щодо протидії зміні клімату та поліпшення якості атмосферного повітря.

Зміна клімату

На початку XXI століття світовою спільнотою визнано, що зміна клімату є однією з основних проблем світового розвитку з потенційно серйозними загрозами для глобальної економіки та міжнародної безпеки внаслідок підвищення прямих і непрямих ризиків, пов'язаних з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, ризиками для здоров'я і життя людей.

Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату визначено основи для розв'язання зазначеної проблеми. Кіотським протоколом до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, ратифікованим Законом України «Про ратифікацію Кіотського

протоколу до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату», визначено кількісні цілі із скорочення викидів парникових газів на період до 2020 року для країн розвинених та з перехідною економікою, до яких належить Україна.

У грудні 2015 року в місті Парижі була прийнята нова глобальна кліматична Паризька угода до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Паризької угоди».

Відповідно до положень Паризької угоди Україна як сторона угоди зобов'язана зробити свій національно-визначений внесок для досягнення цілей сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки та підвищення здатності адаптуватися до несприятливих наслідків зміни клімату, зокрема шляхом скорочення обсягу викидів парникових газів.

Основними джерелами викидів парникових газів в Україні є промисловість, енергетика і транспорт.

Охорона вод

Україна є однією з найменш водозабезпечених країн Європи, при цьому водокористування в країні здійснюється переважно нераціонально. Внаслідок токсичного, мікробіологічного та біогенного забруднення відбувається погіршення екологічного стану річкових басейнів, а також прибережних вод та територіальних вод Чорного і Азовського морів. Особливо слід відзначити незадовільний стан причорноморських лиманів, більшість з яких належать до природно-заповідного фонду і є унікальними рекреаційними ресурсами. Підземні води України в багатьох регіонах за своєю якістю не відповідають установленим вимогам до джерел водопостачання, що пов'язано передусім з антропогенним забрудненням, а інтенсивне їх використання призводить до виснаження горизонтів підземних вод.

Основними джерелами забруднення вод є скиди з промислових об'єктів, неналежний стан інфраструктури водовідведення та очисних споруд,

недотримання норм водоохоронних зон, змив та дренажування токсичних речовин із земель сільськогосподарського призначення.

Основні речовини, що призводять до забруднення, - сполуки важких металів, сполуки азоту та фосфору, нафтопродукти, феноли, сульфати, поверхнево-активні речовини. Останнім часом зростає забруднення медичними відходами та мікропластиком, яке на сьогодні не контролюється.

Забруднення вод призводить до виникнення різноманітних захворювань населення, зниження загальної резистентності організму і, як наслідок, до підвищення рівня загальної захворюваності, зокрема на інфекційні та онкологічні захворювання.

Діюча нині система моніторингу вод є неефективною та застарілою, не відповідає сучасним європейським стандартам.

Система державного управління у сфері охорони вод потребує невідкладного реформування і переходу до інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом.

Охорона земель і ґрунтів

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Стан земельних ресурсів України близький до критичного.

Водною та вітровою ерозією уражені близько 57 відсотків території України, понад 12 відсотків території держави зазнають підтоплення.

За різними критеріями забрудненими є близько 20 відсотків земель України.

Щороку фіксується майже 23 тисячі випадків зсувів. Унаслідок абразії руйнується до 60 відсотків узбережжя Азовського і Чорного морів та 41 відсоток берегової лінії дніпровських водосховищ. Більш як 150 тисяч гектарів земель порушені внаслідок гірничодобувної та інших видів діяльності.

Кількість підземних і поверхневих карстопроявів становить близько 27 тисяч.

Причини виникнення такої ситуації мають комплексний характер та історичні передумови. Особливо слід відзначити порушення екологічно збалансованого співвідношення між категоріями земель, зменшення території унікальних

степових ділянок, надмірну розораність території та порушення природного процесу ґрунтоутворення, використання недосконалих технологій в сільському господарстві, промисловості, енергетиці, транспортній та інших галузях господарства, орієнтацію на досягнення коротко- та середньострокових економічних вигод, ігноруючи природоохоронну складову та негативні наслідки у довгостроковій перспективі.

Охорона лісів

Лісистість становить 15,9 відсотка території України. Ліси на території держави розміщені нерівномірно, від 3,7 відсотка у Запорізькій до 51,4 відсотка у Закарпатській областях. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості 20 відсотків, для досягнення якого необхідно створити більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Водночас створення нових лісів не повинне здійснюватися шляхом заліснення унікальних степових ділянок.

Основними причинами виникнення проблем у лісовій сфері є недосконалість системи управління та розвитку лісового господарства, відсутність правових та економічних механізмів, стимулювання запровадження природозберігаючих технологій, недосконалість податкової бази, а також нечіткість визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами.

Координація робіт з охорони та відтворення лісів здійснюється центральними (у лісах державної власності) та місцевими органами виконавчої влади (у лісах комунальної власності). Близько 0,8 мільйона гектарів лісових земель державної власності (у тому числі полезахисні лісові смуги) не надані в користування і віднесені до земель запасу. Нечітке визначення правового статусу щодо управління землями під полезахисними лісовими смугами призводить до істотного погіршення стану насаджень та їх загибелі.

Відсутність системи фінансування лісгосподарської діяльності, особливо у східних і південних регіонах України, призвела до припинення робіт із створення захисних лісових насаджень на малопродуктивних і деградованих землях та невиконання попереджувальних протипожежних заходів у лісах, що

підвищило ризик виникнення лісових пожеж, осередків шкідників і хвороб лісу, висихання лісів і погіршення екологічної ситуації.

Надра

У сфері надрокористування в Україні існують системні проблеми, що становлять реальну загрозу економічній безпеці держави. На території України, яка становить 0,4 відсотка суходолу планети, виявлено до п'яти відсотків усіх мінерально-сировинних ресурсів земної кулі. В Україні виявлено понад 20 тисяч родовищ і рудопроявів з 95 видів корисних копалин, з яких близько 8 тисяч родовищ мають промислове значення і обліковуються Державним балансом запасів корисних копалин. Загальна кількість розроблених родовищ становить близько трьох тисяч. Водночас неефективне державне управління у цій сфері, відсутність інвестицій, використання видобувними підприємствами застарілого обладнання, зношеність якого становить до 70 відсотків, відтік кваліфікованих спеціалістів призвели до зниження якості виконання робіт у галузі.

Більшість корисних копалин в Україні видобувають у межах кількох головних гірничопромислових регіонів - Донецького, Криворізько-Нікопольського, Прикарпатського. Довготривале інтенсивне видобування надр у цих регіонах призвело до істотних змін геологічного середовища та виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру. Головними чинниками негативного впливу є надзвичайно висока концентрація гірничих підприємств, високий рівень виробленості переважної більшості родовищ, нелегальне видобування бурштину у значних масштабах, що призвело до порушення екосистем, недостатній обсяг фінансування робіт, пов'язаних із зменшенням впливу на навколишнє природне середовище, зумовленого розробкою родовищ та непроведенням рекультивації вироблених ділянок, передусім Полісся.

Перехід до ресурсозберігаючих технологій, повноцінне впровадження оцінки впливу на довкілля, обов'язковість рекультивації та невідворотність

відповідальності за порушення природоохоронного законодавства мають стати основними напрямками збалансованого використання надр України.

Належне державне управління в галузі геологічного вивчення та використання надр, залучення інвестицій сприятимуть збільшенню видобутку гостродефіцитної сировини і підвищенню економічної незалежності та безпеки держави.

Надзвичайні ситуації

На території України зберігається високий ризик виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру.

Основними причинами виникнення техногенних аварій і катастроф та посилення негативного впливу внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру в Україні є: застарілість основних фондів, зокрема природоохоронного призначення, великий обсяг транспортування, зберігання і використання небезпечних речовин, аварійний стан значної частини мереж комунального господарства, недостатня інвестиційна підтримка процесу запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, насамперед у металургійній, хімічній, нафтохімічній галузях та енергетиці; істотні зміни стану геологічного середовища, зумовлені закриттям нерентабельних гірничих підприємств, гідрогеологічного режиму водних об'єктів, небажанням суб'єктів господарювання здійснювати заходи із запобігання аваріям та катастрофам на об'єктах підвищеної небезпеки та потенційно небезпечних об'єктах тощо.

Ще однією з причин виникнення надзвичайних ситуацій є зміна клімату. Наслідки зміни клімату (потепління, зростання кількості та інтенсивності екстремальних погодних явищ) одночасно з високим рівнем вразливості окремих верств населення призводять до соціальних та економічних втрат сьогодні та в майбутньому. Зокрема, слід відзначити зростання загрози катастрофічних повеней у Карпатах, масштабних пожеж на торфовищах, підтоплення територій, розширення аридної зони південного регіону, підвищення частоти та тривалості посух, висихання річок та водойм

Причорномор'я, Приазов'я, включно з лиманами, перетворення степів південного регіону на пустелі, затоплення прибережних територій та гостру нестачу питної води в центральних, південних і східних регіонах України.

Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення

Зона відчуження і зона безумовного (обов'язкового) відселення потребує особливої форми управління, оскільки це землі, на яких виникло стійке забруднення навколишнього природного середовища радіоактивними речовинами і які виведені з господарського обігу та відмежовуються від суміжної території.

На території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення розташовані об'єкти Державного спеціалізованого підприємства «Чорнобильська АЕС», які потребують зняття їх з експлуатації та переведення в екологічно безпечний стан, та об'єкти системи радіаційно-екологічного контролю та моніторингу радіаційного стану навколишнього природного середовища і забезпечення радіаційної безпеки.

Земельні, водні та лісові ресурси зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, які виконують функцію природного бар'єра на шляху розповсюдження радіоактивного забруднення за їх межі, потребують постійного контролю, використання з дотриманням вимог радіаційної безпеки. Водночас на території зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення з'явилася можливість збереження в екологічно відновленому стані найбільш типових природних комплексів Полісся.

Екологічні проблеми Донбасу

Військовими діями, руйнацією інфраструктури та екологічно небезпечних підприємств на тимчасово окупованій території України порушено екологічну рівновагу, що призвело до небезпечних змін стану довкілля, спричинило шкоду здоров'ю та порушило безпеку життєдіяльності для п'яти мільйонів населення на території близько 30 тисяч квадратних кілометрів.

Основними загрозами є: затоплення шахт та можливість виходу токсичних шахтних вод на поверхню, проникнення у підземні води; загроза потрапляння

їх до річки Сіверський Донець та Азовського моря; припинення роботи очисних споруд та пошкодження сховищ токсичних та радіоактивних відходів; пошкодження територій природно-заповідного фонду; забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів; знищення ландшафтів та рослинності у зв'язку з використанням військової техніки та будівництвом оборонних споруд; знищення значних площ лісів унаслідок викликаних воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок. Протягом останніх років на зазначених територіях практично відсутня можливість для оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Проведення екологічного моніторингу стану території Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, з можливим залученням міжнародних екологічних експертів з метою оцінки екологічної ситуації, стає все більш актуальним.

Управління відходами

Значні обсяги накопичених в Україні відходів та відсутність ефективних заходів, спрямованих на запобігання їх утворенню, перероблення, утилізацію, знешкодження та екологічно безпечне видалення, поглиблюють екологічну кризу і стають гальмівним фактором розвитку національної економіки. Втрачається вагомий ресурсний потенціал, і водночас погіршується і так несприятлива екологічна ситуація.

Відсутність дієвого контролю призводить до масового утворення несанкціонованих звалищ та численних порушень законодавства під час поводження з небезпечними відходами. За відсутності роздільного збирання побутових відходів практично не розв'язується проблема поводження з небезпечними відходами, які містяться у складі побутових відходів.

У структурі загальних обсягів відходів, що утворилися в державі, відходи I-III класів безпеки становлять менш як два відсотки загальної кількості.

В Україні частка гірничопромислових відходів (розкривних порід та продуктів збагачення корисних копалин) є високою - понад 75 відсотків усіх утворених відходів, з яких на відходи комунальної сфери припадає менш як два відсотки. Фактичні обсяги накопичених відходів перевищують ті, що відображені у статистичній звітності, оскільки збанкрутілі та непрацюючі підприємства, які раніше накопичили значні обсяги відходів, не враховуються під час проведення державних статистичних спостережень. Місця видалення відходів, які розташовані на території таких підприємств, негативно впливають на стан довкілля. Спостерігається вкрай низький рівень заміщення первинних природних ресурсів за рахунок використання відходів виробництва чи побічних продуктів (у тому числі шлаків).

На відміну від європейських держав в Україні дуже низький рівень перероблення та утилізації твердих побутових відходів і високий показник їх захоронення на полігонах. Значна частина полігонів перевантажена і не відповідає природоохоронним та санітарним нормам.

Значну загрозу для навколишнього природного середовища та здоров'я людини становлять відходи, що утворилися у процесі медичного обслуговування, переробки сировини тваринного походження, фармакологічної та косметологічної промисловості, які містять небезпечні патогенні та умовно патогенні мікроорганізми, а також відходи електричного та електронного обладнання.

Основною причиною такого стану є недосконала законодавча база, відсутність ефективної системи обліку та звітності, системи моніторингу у сфері управління відходами.

Розв'язання зазначеної проблеми є ключовим завданням у вирішенні питань енерго- та ресурснезалежності держави, економії природних матеріальних та енергетичних ресурсів і завданням державної екологічної політики.

Біологічна безпека

Пріоритетами державної політики у сфері біологічної безпеки та біологічного захисту є здійснення системних заходів із створення та ефективного

функціонування національної системи біологічної безпеки та біологічного захисту, протидії проявам біотероризму, захисту населення від безконтрольного та протиправного поширення генетично модифікованих організмів, збереження безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, створення системи раннього виявлення та швидкого реагування на поширення збудників особливо небезпечних хвороб та таких, що мають міжнародне значення, а також покращення матеріально-технічного стану лабораторій, установ та закладів, які здійснюють діагностику інфекційних хвороб, моніторинг циркуляції збудників інфекційних хвороб в об'єктах середовища життєдіяльності людини, задіяні в системі індикації біологічних патогенних агентів, визначають кількісний та якісний вміст генетично модифікованих організмів у продукції рослинного і тваринного походження, лабораторій, що працюють із збудниками особливо небезпечних інфекційних хвороб, визначенням їх впливу на навколишнє природне середовище, зокрема біологічного різноманіття, з урахуванням ризиків для здоров'я людини; створення системи оперативного реагування на прояви біотероризму.

Біологічне та ландшафтне різноманіття

Займаючи менше 6 відсотків площі Європи, Україна володіє близько 35 відсотками її біологічного різноманіття. Біосфера України нараховує більше 70 тисяч видів флори і фауни, зокрема флори - понад 27 тисяч видів, фауни - понад 45 тисяч видів. Протягом останніх років спостерігається збільшення кількості видів рослин і тварин, занесених до Червоної книги України.

Україна розташована на перетині міграційних шляхів багатьох видів фауни, через її територію проходять два основні глобальні маршрути міграції диких птахів, а деякі місця гніздування мають міжнародне значення. Більше 100 видів перелітних птахів охороняються відповідно до міжнародних зобов'язань. З мігруючих видів фауни України більше 130 видів перелітних птахів, 8 видів риби, 3 види морських ссавців, 28 видів рукокрилих охороняються відповідно до міжнародних зобов'язань.

До складу природно-заповідного фонду України входять 8246 територій та об'єктів площею 3,98 мільйона гектарів (6,6 відсотка загальної площі країни) та 402,5 тисячі гектарів у межах акваторії Чорного моря. Частка земель природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості держав - членів Європейського Союзу, де частка таких земель становить у середньому 21 відсоток площі держав - членів Європейського Союзу.

За роки незалежності площа природно-заповідного фонду збільшилася у два рази, але цього недостатньо для збереження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин, середовищ їх існування. Разом з тим недосконалість існуючої законодавчої бази, відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи та недосконалість системи управління нею, низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду, невідповідність системи охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду сучасним вимогам, відсутність єдиної системи оплати праці, соціальних гарантій та пільг для їх працівників, низький рівень екологічної освіти та інформованості населення зумовлюють загрозу нецільового використання та втрати територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Значно зросла загроза втрати зарезервованих та перспективних для подальшого заповідання цінних природних комплексів.

З метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшити площі земель екомережі, що є стратегічним завданням для досягнення екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду.

Основну загрозу біологічному різноманіттю становлять діяльність людини та знищення природного середовища існування флори і фауни. Спостерігається катастрофічне зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів, яке відбувається внаслідок розорювання земель,

вирубубвання лісів з подальшою зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо. Поширення неаборигенних видів у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах.

Завдання з охорони біорізноманіття не вирішується під час приватизації земель, підготовки і виконання програм галузевого, регіонального і місцевого розвитку. Відсутність закріплених на місцевості в установленому законом порядку меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду призводить до порушення вимог заповідного режиму. Незадовільними є темпи встановлення у природі (на місцевості) прибережних захисних смуг вздовж морів, річок та навколо водойм, які виконують роль екологічних коридорів.

З метою припинення втрат біологічного різноманіття Україна має врахувати рекомендації міжнародних документів щодо перегляду та оновлення законодавчих і нормативних актів щодо біологічного різноманіття.

Забезпечення екологічно збалансованого природокористування

У вересні 2015 року було ухвалено Резолюцію Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року».

В Україні було розроблено національну систему цілей сталого розвитку, що має забезпечити підґрунтя для подальшого планування розвитку України, подолання дисбалансів, які існують в економічній, соціальній та екологічній сферах; забезпечити такий стан довкілля, що сприятиме якісному життю і благополуччю нинішніх та прийдешніх поколінь; створити необхідні умови для суспільного договору між владою, бізнесом і громадянським суспільством щодо підвищення якості життя громадян і гарантування соціально-економічної та екологічної стабільності; досягнути високого рівня освіти та охорони громадського здоров'я; упровадження регіональної політики, яка базуватиметься на гармонійному поєднанні загальнонаціональних і регіональних інтересів; збереження національних культурних цінностей і традицій.

Регіональна екологічна політика

Відмінності соціально-економічного розвитку регіонів України зумовлюють нерівномірне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище. Передбачається, що положення Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року і розроблені на її основі та з урахуванням завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України, національні плани дій будуть інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку та деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя, на основі яких будуть розроблені місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад.

За результатами виконання місцевих планів дій передбачається посилити значення органів місцевого самоврядування у процесі реалізації державної екологічної політики, визначити напрями її вдосконалення з урахуванням регіональної специфіки.

У 2030 році Україна має досягти такого рівня збалансованого (сталого) розвитку, за якого залежність від використання невідновлювальних природних ресурсів та забруднення навколишнього природного середовища будуть зведені до екосистемно прийнятних рівнів.

До 2030 року Україна має впровадити систему ефективного управління для забезпечення збалансованого користування природними ресурсами з урахуванням необхідності забезпечення ними прийдешніх поколінь.

Для забезпечення виходу України на міжнародні та європейські ринки має бути передбачено здійснення заходів, що гарантують впровадження міжнародних стандартів управління довкіллям і екологічного маркування продукції, прискорення інформатизації сфери охорони довкілля та використання природних ресурсів, створення національної багаторівневої інфраструктури управління геоекологічними даними та загальнодержавної екологічної

автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації.

В Україні будуть створені умови для подальшого забезпечення розвитку екологічної мережі, створення репрезентативної та ефективно керованої системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в тому числі за рахунок екологічного відновлення порушених, засолених і деградованих ґрунтів та ґрунтів, забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи, а також розширено заповідні території для збереження в природному стані найбільш типових природних комплексів Полісся.

Розвиток екосистемних послуг дасть змогу створити можливості для сталого розвитку суспільства та екосистеми. Біологічне різноманіття України, яке надає екосистемні послуги, до 2030 року повинно бути збереженим, оціненим і відповідним чином відновленим.

Очікується створення правової бази для забезпечення розвитку транспортної та телекомунікаційної інфраструктури, будівництва об'єктів відновлюваної енергетики з урахуванням потреб міграції та вільного пересування тварин.

Очікується створення правової бази та умов для реалізації державної політики у сфері зміни клімату, запобігання подальшої деградації земель та опустелювання, зокрема шляхом ощадливого використання водних ресурсів і впровадження науково, екологічно та економічно обґрунтованих підходів до проведення меліоративних робіт.

Мають бути створені умови для декарбонізації енергетичного сектору, активного впровадження технологій енергозбереження та підвищення енергоефективності, збільшення виробництва енергії за рахунок відновлювальних та альтернативних джерел, впровадження найкращих наявних низьковуглецевих, ресурсозберігаючих технологій виробництва, а також сучасних будівельних технологій з тепло- та енергозбереження, що дасть змогу істотно зменшити обсяг викидів парникових газів та забруднюючих речовин в атмосферне повітря, а також скидання забруднюючих речовин у водойми.

Територіальне розширення міст та інших населених пунктів буде можливим лише за умови збереження, створення та відновлення рекреаційних, природоохоронних, оздоровчих територій та об'єктів, ландшафтів, лісів, парків, скверів, окремих зелених насаджень, а їх розбудова буде більше відповідати вимогам адаптації до змін клімату.

Проблема накопичення твердих побутових відходів розв'язуватиметься шляхом мінімізації їх утворення, забезпечення максимального використання ресурсоемних відходів, а проблема утилізації небезпечних відходів вирішуватиметься шляхом вдосконалення технологічних процесів та побудови високотехнологічних комплексів для їх утилізації.

Розвиток міжміської транспортної інфраструктури здійснюватиметься з урахуванням максимальної адаптації до потреб міграції та вільного пересування тварин, а більшість транспорту перейде на екологічно безпечніші джерела пального.

Упровадження інтегрованого управління водними ресурсами дасть змогу значно покращити екологічний стан водойм і водотоків.

Очікується, що суб'єкти господарювання та приватні домогосподарства скидатимуть у міську мережу водовідведення тільки повністю очищені стоки за рахунок повсюдного встановлення сучасних локальних систем очистки.

Інституційну спроможність центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки, буде посилено шляхом реформування та удосконалення державного управління і наближення природоохоронного законодавства до екологічного права Європейського Союзу.

Запровадження системи електронного врядування та автоматизованих інформаційних систем екологічних даних значно посилить прозорість, оперативність та якість прийняття управлінських рішень, дотримання екологічних прав громадян.

Запровадження стратегічної екологічної оцінки документів державного планування забезпечить удосконалення механізмів стратегічного планування розвитку соціально-економічної політики на державному, регіональному та місцевому рівнях та буде важливим інструментом оцінки впливу на довкілля, зокрема у транскордонному контексті.

Інтегрована система державного моніторингу і довгострокових наукових досліджень стану всіх складових навколишнього природного середовища буде створена, нормативно і технічно забезпечена відповідно до вимог права Європейського Союзу і діятиме в режимі реального часу.

Науково-технічна, інформаційна та кадрова складові державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, сталого використання, відтворення і охорони природних ресурсів та моніторингу навколишнього природного середовища будуть удосконалені за рахунок переходу від неефективного тотального природоохоронного контролю до системи запобігання правопорушенням на основі комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища, зменшення тиску на бізнес-середовище, залучення громадськості до природоохоронного контролю.

Значне підвищення рівня екологічної освіти, просвіти та виховання громадян України створить умови для запровадження у повсякденне життя громадян моделей сталого споживання, активізує їхню роль у запобіганні забрудненню та здійсненні контролю за станом навколишнього природного середовища, сталому використанні природних ресурсів і відновленні природно-ресурсного потенціалу України.

Реалізація Основних засад (стратегії) державної екологічної політики дасть змогу:

створити ефективну систему доступу до публічної інформації/даних, забезпечити дотримання екологічних прав громадськості на доступ до публічної інформації з питань охорони навколишнього природного середовища та підвищити рівень екологічної свідомості громадян України;

поліпшити стан навколишнього природного середовища до більш безпечного для екосистем та населення рівня з урахуванням європейських вимог до якості навколишнього природного середовища;

ліквідувати залежність процесу економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії та підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища;

зменшити втрати біо- та ландшафтної різноманітності і сформувати цілісну та репрезентативну екомережу;

удосконалити систему екологічно невиснажливого використання природних ресурсів;

мінімізувати забруднення ґрунтів небезпечними забруднюючими речовинами та відходами;

забезпечити перехід до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та розвиток природоохоронної складової в галузях економіки;

перейти на систему комплексного державного моніторингу стану навколишнього природного середовища та удосконалити систему інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень[48].

3.2 Закон України «Про державний екологічний контроль»

Проект Закону України «Про державний екологічний контроль» є першою сучасною спробою законодавчо врегулювати основні засади здійснення державного контролю за дотриманням усього спектру природоохоронного законодавства органами влади, суб'єктами господарювання та фізичними особами. Законопроект об'єднує контролюючі функції усіх діючих на сьогодні державних органів у сфері охорони довкілля та його компонентів в один орган державного екологічного контролю, що діє на центральному та регіональному

рівнях. Проект узгоджується із основними вимогами Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» та передбачає особливості, обумовлені колом підконтрольних суб'єктів та предметом екологічного контролю. За порушення природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання законопроект запроваджує систему адміністративно-господарських санкцій та встановлює підстави, порядок і суб'єктів їх накладення.

Законопроект «Про державний екологічний контроль» було розроблено юристами МБО «Екологія-Право-Людина» Єлизаветою Алексєєвою, Оленою Кравченко, Наталією Куць та Софією Шутяк за фахової підтримки голови Бюро екологічних розслідувань адвоката Дмитра Скрильнікова. Законопроект також вміщує модифіковані положення про інтегровану автоматизовану систему «Екологічний інспектор» та положення про склади порушень природоохоронного законодавства, за які на суб'єктів господарювання накладаються адміністративно-господарські штрафи, які були запозичені із спільного законопроекту, який розроблявся МБО «Екологія-Право-Людина» та експертом Проекту підтримки реформ при Мінприроди України Романом Шахматенко.

Метою законопроекту є захист довкілля, життя та здоров'я людини, а також покращення стану довкілля, гарантування екологічної безпеки та збереження природних територій та об'єктів, що підлягають особливій охороні.

Проект Закону регулює суспільні відносини, що виникають у зв'язку із здійсненням державного екологічного контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства.

Проект Закону визначає правові та організаційні засади, основні принципи і порядок здійснення державного екологічного контролю, повноваження органів державного екологічного контролю, а також встановлює відповідальність суб'єктів господарювання за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів.

Законопроект врегульовує діяльність органів державного екологічного контролю, що спрямована на спостереження за станом довкілля, перевірку дотримання органами публічної влади, юридичними й фізичними особами вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів, та притягнення винних осіб до відповідальності.

Законопроект запроваджує нове поняття державного екологічного контролю – це діяльність уповноважених органів державного екологічного контролю із забезпечення дотримання вимог законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів (надалі – природоохоронного законодавства) усіма органами державної влади і місцевого самоврядування (надалі – органами влади), суб'єктами господарювання та фізичними особами, що здійснюється з метою досягнення високого рівня захисту довкілля шляхом спостереження за станом довкілля, запобігання, виявлення та фіксації порушень природоохоронного законодавства та притягнення винних осіб до відповідальності.

Законопроект об'єднує контролюючі функції усіх діючих на сьогодні державних органів у сфері охорони довкілля та його компонентів в один орган державного екологічного контролю, що діє на центральному та регіональному рівнях.

Законопроект запроваджує поняття інтегрована автоматизована система «Екологічний інспектор» - єдиної автоматизованої системи збирання, накопичення та систематизації інформації про заходи державного екологічного контролю, призначеної для забезпечення прозорості заходів екологічного контролю, узагальнення та оприлюднення інформації про заходи державного екологічного контролю, координації роботи органів державного екологічного контролю, вивчення ефективності та законності здійснення заходів державного екологічного контролю.

Законопроект чітко визначає завдання державного екологічного контролю, яке полягає у сприянні покращенню стану довкілля шляхом забезпечення

дотримання вимог природоохоронного законодавства органами влади, суб'єктами господарювання та фізичними особами.

Ефективність органів державного екологічного контролю визначається на основі головного критерію – динаміки стану довкілля та його компонентів.

Розширюються заходи державного екологічного контролю, до яких належать планові та позапланові перевірки, реагування на виклики, рейдові перевірки та патрулювання.

Покращується порядок планування здійснення державного екологічного контролю, який стає прозорим та об'єктивним. Регулюється зміст та порядок складання документів, які формуються під час діяльності органів державного екологічного контролю та узгоджується співпраця органу державного екологічного контролю із правоохоронними органами.

За порушення природоохоронного законодавства суб'єктами господарювання запроваджуються адміністративно-господарські санкції та встановлюються підстави, порядок та суб'єкти їх накладення. До таких санкцій належить штраф, тимчасова заборона (обмеження) діяльності, що здійснюється із порушенням вимог природоохоронного законодавства, зупинення дії дозволу чи ліцензії на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності, анулювання дозволу чи ліцензії на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності, припинення діяльності суб'єктів господарювання у разі порушення природоохоронного законодавства.

За умови прийняття законопроекту буде: створено цілісну та ефективну систему державного екологічного контролю, покращено стан довкілля України, мінімізовано настання порушень у сфері охорони довкілля із негативними наслідками та заподіянням шкоди, удосконалено управління та використання державних ресурсів органами державної влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та фізичними особами, забезпечено розвиток правової та методологічної бази функціонування органів

державного екологічного контролю, яка враховуватиме кращі практики ЄС та існуючі потреби України, а також буде підвищена екологічна свідомість.

Прийняття законопроекту сприятиме:

формуванню створення і розвитку єдиного законодавчого фундаменту та нормативно-правового забезпечення державного екологічного контролю, стандартизації окремих інструментів здійснення державного екологічного контролю, унормуванню функцій органів контролю та забезпечення чіткого розподілу відповідних повноважень і ресурсів між ними;

мінімізації ризиків імовірних помилок, порушень і зловживань у сфері охорони довкілля та зменшенню втрат природних ресурсів, зміні фокусу контрольної діяльності із покарання на запобігання заподіяння шкоди довкіллю, зосередженню також на досягненню сталого розвитку;

зміщенню акцентів інспектування та підвищення його дієвості як інструменту виявлення і документування порушень;

підвищенню рівня якості управління державними (місцевими) ресурсами шляхом дотримання принципів економічності, ефективності, результативності та прозорості органами державного екологічного контролю під час провадження діяльності;

встановленню юридичної відповідальності суб'єктів господарювання за порушення природоохоронного законодавства;

доступу громадськості до інформації про діяльність органів державного екологічного контролю у зв'язку із створенням інтегрованої автоматизованої інформаційної системи «Екологічний інспектор»;

налагодженню та інституційному забезпеченню механізму взаємодії і обміну інформацією між органами державного екологічного контролю та іншими органами влади;

підвищенню рівня розуміння органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання мети і завдань державного екологічного контролю, який проводиться органами державного екологічного контролю, та формуванню якісних партнерських відносин між ними;

мінімізації втрат бюджетних ресурсів під час проведення реформи децентралізації одночасно з реформуванням системи державного екологічного контролю на місцевому рівні;

підвищенню рівня довіри громадян до Уряду, державних інституцій та зменшенню соціальної напруги у суспільстві шляхом підвищення якості поінформованості суспільства про результати роботи органів державного екологічного контролю;

дотримання принципу сталого розвитку держави, що сприятиме кращому інвестиційному та бізнес клімату, а також позитивно вплине на стан здоров'я населення України, що з однієї сторони збільшить надходження у бюджет і мінімізує соціальні витрати [47].

3.3 Впровадження Європейського досвіду державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища

Екологічна політика в Європі бере свій початок від конференції глав держав та урядів, що відбулася 1972 року в Парижі. До кінця 60-их рр. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Студентські заворушення у Франції та Німеччині в травні 1968 року, Конференція ООН про довкілля людини, яка відбулася в Стокгольмі в червні 1972 року, та опублікування в той же період доповіді Римського клубу про «межі зростання» привернули громадську думку Європи до екологічних проблем економічного розвитку й поставили під сумнів ієрархію цінностей, що сформувалася у суспільстві, орієнтованому на довгострокове зростання споживання.

Значну роль у вирішенні екологічних проблем у ЄС відіграють загальноєвропейські природоохоронні інституції. Структура системи інституцій та інструментів здійснення екологічної політики в ЄС В перших установчих документах (Римський установчий договір 1957 р.) ЄС не надавалося повноважень у галузі охорони довкілля, а природоохоронні заходи слугували засобами для досягнення економічно та соціально значущих цілей. Зі

зростанням значимості охорони та збереження навколишнього природного середовища в Європі на засіданнях глав держав ЄС приймалися рішення щодо розвитку діяльності організації у цій сфері. І поступово проблеми збереження навколишнього середовища фактично виявилися вмонтованими в діяльність майже всіх інститутів ЄС (Рада, Комісія, Європейський парламент, Суд, Рахункова палата), без перегляду положень основних договірних документів. Питаннями захисту та поліпшення стану навколишнього середовища відповідно до положень Договору та Програм дій Європейського Співтовариства у сфері навколишнього середовища опікується Європейське екологічне агентство (інша назва – Європейське агентство з питань довкілля), що здійснює моніторинг, збір та аналіз інформації про навколишнє середовище для оцінки ступеня екологічної небезпеки, створення умов для розробки законодавства і реалізації програм збереження довкілля. Комісія ЄС відстежує якість впровадження державами-членами норм законодавства ЄС в національне законодавство й ініціює процедури проти держав, які або не імплементують положення щодо довкілля цілком і точно, або не повідомляють про національні заходи в цій сфері. Значний вплив в цьому процесі мають громадяни та неурядові організації (НУО) держав-членів, чії звертання можуть призвести до проведення розслідування та, у разі виявлення порушень, до застосування процедури, що передбачена в статті 226 Договору про ЄС. Директива 90/313/ЕЄС гарантує свободу доступу та поширення інформації про навколишнє середовище, якою володіють органи влади, та визначає загальні умови, відповідно до яких інформація про стан довкілля має бути доступна громадянському суспільству. Останнє, через тиск, який може чинити на національну владу, здатне зробити значний внесок у підвищення поваги до екологічного законодавства. Генеральний Директорат (ГД) з питань довкілля є підрозділом Європейської Комісії, який розробляє законодавство та політику Європейського Співтовариства щодо вирішення екологічних проблем та забезпечує виконання державами-членами узгоджених дій щодо цього. Цей ГД є одним з 36 генеральних директоратів та спеціалізованих служб, з яких

структурно складається Європейська Комісія. Він розташований переважно в Брюсселі й налічує у своєму штаті близько 550 працівників. Перш ніж видати законопроект, ГД з питань довкілля проводить різнопланові консультації з представниками урядів, екологічних НУО, промислових галузей, груп, які мають специфічні інтереси, та (якщо це необхідно) з технічними експертами. Комісія подає законодавчі пропозиції на розгляд до Ради Міністрів та Європейського Парламенту, а потім ці три інституції спільно працюють над остаточною версією документа. На сьогоднішній день ЄС має широку компетенцію в галузі вирішення екологічних питань, а екологічна інтеграція стала обов'язковою для всіх членів та кандидатів на вступ до ЄС. Принципами екологічної політики ЄС є: 1) принцип превентивних (попереджувальних) дій; 2) принцип субсидіарності (спільна діяльність на тих напрямках, де країни не можуть впоратися самі або таке вирішення буде більш ефективним, ніж на рівні держави); 3) принцип екологічної орієнтованості, коли будь-яка діяльність здійснюється з урахуванням потреб навколишнього середовища; 4) принцип відшкодування збитку навколишньому середовищу шляхом усунення шкоди на початковому етапі її виникнення; 5) принцип обережності; 6) принцип «забруднювач платить», суттєво підкріплений у 2004 році Директивою 2004/35/ЄС про цивільну відповідальність за забруднення довкілля; 7) принцип інтеграції екологічної політики у розробку і проведення усіх інших політик[24]. У міру розвитку екологічної політики розширився перелік наявних засобів охорони довкілля. Паралельно з прийняттям рамкового законодавства для забезпечення високого рівня охорони довкілля, Співтовариство впровадило цілу низку інструментів охорони довкілля:

- LIFE – фінансовий інструмент екологічного захисту, який спрямований на сприяння розвитку, впровадженню і оновленню екологічної політики та законодавства Співтовариства;
- Угоди про охорону довкілля: покращення екологічних аспектів діяльності підприємств та впровадження методів сталого виробництва шляхом заохочення добровільних заходів та угод щодо охорони довкілля;

- Екологічні мита та податки: сприяння застосуванню державами-членами фіскальних інструментів підвищення ефективності екологічної політики та забезпечення використання екологічних мит та податків у відповідності до законодавства Співтовариства;
- Програма підтримки НУО, що діють у галузі охорони довкілля. Ефективність діяльності громадських організацій у різних державах членах різна – найбільша активність громадськості є у Великобританії, Німеччині, Нідерландах та Данії, найменша – в Ірландії та Греції;
- Інтегрована виробнича політика (Integrated product policy): Комісія представляє стратегію укріплення та зміни спрямування екологічної політики, пов'язаної з виробництвом, з метою сприяння розвитку ринку екологічно безпечної продукції, і зрештою, стимулювання громадського обговорення відповідних питань;
- Європейське Агентство з питань довкілля: забезпечення осіб, відповідальних за прийняття політичних рішень, а також громадськості надійною та достовірною інформацією про стан довкілля;
- Еко-маркування продукції: еко-маркування має на меті рекламування продукції зі зменшеним негативним впливом на довкілля (порівняно з іншими продуктами тієї самої групи);
- Система екологічного менеджменту та екологічного аудиту Співтовариства (EMAS): EMAS спрямована на забезпечення постійного вдосконалення ефективності екологічної діяльності європейських організацій, а також забезпечення громадськості та зацікавлених сторін відповідною інформацією;
- Оцінка впливу на навколишнє середовище (ОВНС) певних державних та приватних проектів; - Оцінка екологічних наслідків впровадження планів та програм: проводиться з метою сприяння включенню екологічних аспектів на етапах розробки та ухвалення планів та програм;
- Екологічні перевірки – мінімальні критерії: забезпечення більшої відповідності, а також більшої одностайності у застосуванні та впровадженні законодавства Співтовариства щодо охорони довкілля шляхом надання

мінімальних критеріїв організації, проведення, пост-контролю та опублікування результатів екологічних перевірок в усіх державах-членах;

- Європейський реєстр викидів та перенесення забруднюючих речовин (PRTR): покращення громадського доступу до інформації про стан довкілля, й у такий спосіб, сприяння запобіганню та зменшенню забруднення у довгостроковій перспективі. Наближення до екологічних норм ЄС складає одну із головних проблем для країн, що співпрацюють з Співтовариством. При значній різниці в вимогах і нормативах може виникнути потреба залучення значних інвестицій для приведення оточуючого природного середовища до стандартів ЄС [24].

Прикладом ефективного використання правових, економічних та організаційних важелів у реалізації європейської екологічної політики може бути Польща – країни, використання досвіду якої є корисним і логічним для України з огляду на успішне втілення свого часу європейських стандартів охорони навколишнього середовища та схожість природних і соціальних умов.

Аналіз сучасного польського екологічного законодавства дає можливість зробити висновок про те, що його норми регулюють чотири групи суспільних відносин. До першої групи належать відносини, які виникають із приводу використання й охорони навколишнього середовища в цілому, у тому числі охорона озонового шару, питання екологічної культури та екологічної освіти. До другої групи належать відносини, що виникають у зв'язку з впливом людини на стан навколишнього середовища в різних сферах діяльності, тобто в промисловості, енергетиці, сільському господарстві та на транспорті. Така діяльність може здійснювати негативний чи потенційно шкідливий вплив на декілька або навіть на всі види природних об'єктів і комплексів. Третя група включає відносини, що виникають із приводу використання охорони окремих видів природних ресурсів. Зокрема, Закон Польщі «Про охорону навколишнього середовища» від 16 квітня 2004 року передбачає заходи щодо охорони рослинного й тваринного світу тощо. Четверта група включає комплексні (територіальні) екологічні відносини, до складу яких входять

відносини, щодо охорони особливих природних об'єктів, комплексів і територій (заказників, заповідників, національних та природних парків, рекреаційних санітарних та інших зон), а також відносини з приводу виникнення зон надзвичайних екологічних ситуацій і зон екологічного лиха на територіях яких встановлюється особливий правовий режим їх використання, відтворення та охорони.

Водночас в екологічному законодавстві Польщі визначено перелік об'єктів правової охорони навколишнього середовища, а саме: екосистеми; природні об'єкти; природні ресурси; природні комплекси; озоновий шар Землі, мікроорганізми, генетичний фонд; життя та здоров'я людей [15].

У статті 6 Закону Польщі «Про охорону навколишнього середовища» визначено 10 основних категорій: національні парки; екологічні угіддя; охорону видів рослин, тварин і грибів; пам'ятки природи; природні заповідники; охоронні ландшафти; простори (Natura 2000); документальні місця; природно-ландшафтні комплекси.

Одним із пріоритетів Польської екологічної політики є ідея сталого розвитку представлено в природоохоронній стратегії, як Європейського союзу так і Польщі. Польща являється членом ЄС яка виконує принцип сталого розвитку довкілля. Крім того Польща дотримується екологічної політики загально визнаної для всіх країн ЄС, - недопущення забруднення природного середовища шляхом екологічної передбачливості та розважливості через застосування найкращих технологій, а саме Best Available Technology (BAT) - застосування тих методів виробництва, які на сучасному рівні науково-технічних знань дають можливість гарантувати якомога вищу екологічну безпеку [15]. Тому екологічна політика Польщі як свідомо та цілеспрямована діяльність держави має спрямуватися на раціональне використання природних ресурсів і цінностей навколишнього середовища, їх належну охорону. Реалізація екологічної політики Польщі передбачає збереження навколишнього середовища, подальше поліпшення стану навколишнього середовища, покращення показників раціонального управління природними ресурсами,

великі економічні та соціальні вигоди від реалізації раціонального використання природних ресурсів (раціональне зростання доходів сільського господарства, розвиток туризму).

На сучасному етапі розвитку суспільних відносин основною метою екологічної політики Польщі, як члена ЄС є забезпечення довгострокової перспективи зростання та тривалого поліпшення якості життя, яке не приводить до погіршення стану навколишнього середовища та дає змогу використовувати його ресурси та цінності в умовах сьогодення та для майбутніх поколінь (8). Водночас західно-європейська практика доводить, що однією з головних передумов успішної природоохоронної політики є тісна співпраця різних міністерств і відомств у межах держави, тобто Європейські екологічні вимоги реалізуються лише за умов, коли відповідні відомства з охорони здоров'я, охорони природи та розвитку економіки діють спільно в єдиному напрямі. Бюрократичний підхід на перших етапах становлення гальмував інтеграцію екологічної політики заради галузевих інтересів [15].

Для того щоб зрозуміти механізм правової охорони навколишнього середовища в Польщі, необхідно проаналізувати систему екологічного управління в цій державі. Специфіка систем управління Польщі в галузі охорони навколишнього середовища має такі сектори:

1. Охорону та раціональне використання природних ресурсів (землі, ґрунтів, вод, лісів, рослин та тварин);
2. Захист конкретних та цінних компонентів довкілля, цінних елементів природи (національних парків, заповідників і природних пам'яток, цінних видів рослин і тварин), забезпечення озеленення в містах, зелений туризм та відпочинок, охорону парків курортів і зелених зон у містах і селах;
3. Захист життя і здоров'я людей у процесі здійснення негативного впливу на стан навколишнього природного середовища людини (утилізація, переробка чи безпечне видалення відходів, захист від шуму, вібрації та випромінювання).

Базові положення щодо управління природокористування та охороною довкілля закріплено в Конституції Польщі від 2 квітня 1997 р.. Зокрема,

відповідно до ст. 5 Конституції Польщі на Республіку Польща покладено обов'язок, щодо забезпечення захисту навколишнього середовища, керуючись принципом сталого розвитку. Крім того, згідно ст. 68 Конституції Польщі державні органи повинні здійснювати боротьбу з епідеміями хвороб та запобігати негативним наслідкам для життя і здоров'я людей та деградації навколишнього природного середовища.

Засади, щодо управлінської державної діяльності в екологічній сфері визначено в статті 74 Конституції Польщі:

- органи державної влади повинні проводити політику, щодо забезпечення екологічної безпеки нинішнього і майбутніх поколінь;
- захист навколишнього середовища є обов'язком органів державної влади;
- кожен має право на отримання інформації про якість навколишнього середовища та її захист, а органи державної влади – обов'язок забезпечити та реалізувати це право;
- органи державної влади надають підтримку діяльності громадян, щодо охорони та поліпшення якості навколишнього природного середовища.

Державне екологічне управління в Польщі має системний характер. Специфіка управління охороною довкілля в Польщі полягає в тому, що країна як учасник Європейського Союзу, з одного боку, визнає існуючу на рівні Європейського і Співтовариства систему органів управління в екологічній сфері, а з іншого – характеризується власною системою управління в цій галузі.

Польська система органів управління охороною довкілля визначається через такі три рівні:

1. Центральний (вищий) – загальнодержавний рівень.
2. Галузевий (основний) – рівень галузевих міністерств і відомств.
3. Місцевий рівень воєводств та органів муніципальної влади.

За ознакою спеціалізації повноважень система державного управління Польщі включає такі види органів:

- Державні установи, які не спеціалізуються на охороні навколишнього середовища, тобто їх компетенція в екологічній сфері є визначеною, проте не

обмежується лише охороною навколишнього середовища, а охоплює також інші сфери суспільного життя (економіку, культуру, освіту, військову, соціальні сфери тощо);

- Державні установи, які спеціалізуються на охороні навколишнього середовища, тобто їх компетенція носить обмежений цільовий характер, що полягає лише в охороні навколишнього середовища, раціональному використанні природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки.

До першочергових органів належать державні урядові організації, які наділяються управлінськими повноваженнями в різних сферах суспільної діяльності, у тому числі в сфері охорони навколишнього середовища. Особливістю управлінської діяльності цієї групи органів в екологічній сфері є її загальний і комплексний характер щодо визначення основних напрямів екологічної політики та її реалізації, координації діяльності спеціалізованих урядових установок в екологічній сфері.

До державних установ, які не спеціалізуються на охороні навколишнього середовища, у Польщі належать Парламент Польщі, ради Міністрів і міністри Польщі, Президент Польщі, Верховна Палата нагляду Польщі, суди Польщі, омбудсмен Польщі, губернатор Польщі, представники муніципальної влади Польщі.

До державних установ Польщі, які спеціалізуються на охороні навколишнього середовища, належать Міністерство охорони навколишнього середовища, яке очолює Міністр охорони навколишнього середовища, Державна інспекція з охорони навколишнього середовища, яку очолює Головний інспектор охорони навколишнього середовища, та регіональні інспекції з контролю за дотриманням природоохоронного законодавства.

Міністерство охорони навколишнього середовища Польщі – це колегіальний урядовий орган, у складі якого функціонують низка департаментів, наділених конкретними функціями управління в галузі охорони довкілля та використання окремих природних ресурсів (Департамент природоохоронної політики, Департамент лісового господарства, Департамент охорони природи,

Департамент геології, Департамент повітря та поверхні Землі, Департамент вод, Департамент міжнародних зв'язків, Юридичний департамент тощо).

Управління охороною навколишнього середовища на місцевому рівні здійснюється губернатору та установами, які підпорядковуються йому на регіональному рівні. Міністер охорони навколишнього середовища Польщі наділяється, відповідно, до законодавства, лише дорадчими функціями щодо надання допомоги і консультації губернаторові в реалізації основ екологічної політики.

На місцевому рівні в системі органів державного екологічного управління в Польщі діють регіональні інспекції з контролю за дотриманням природоохоронного законодавства, які підпорядковуються Державній інспекції охорони навколишнього середовища та Міністерству охорони навколишнього середовища Польщі [15].

Прикладом ефективного використання економічних важелів у реалізації екологічної політики може бути Польща, країна, використання досвіду якої є корисним та доцільним внаслідок успішного втілення інструментів екологічної політики і схожості природних та соціальних умов. Головними складовими елементами економічного механізму управління природокористування, який функціонує у Польщі, є: - плата за спеціальне використання природних ресурсів; - плата за забруднення навколишнього природного середовища та інші види шкідливого впливу на довкілля; - система фінансування і кредитування природоохоронних заходів (державний і місцеві бюджети, природоохоронні фонди, банки, кошти підприємств, іноземні надходження та інвестиції тощо); - екологізація податкової і цінової систем; - підтримка становлення і розвитку екоіндустрії. Польща дотримується основного пріоритету екологічної політики, загальновизнаного для всіх країн ЄС - недопущення забруднення природного середовища шляхом екологічної передбачливості та розважливості. Втілюється це застосуванням так званих «найкращих доступних технологій» (Best Available Technology – BAT – застосування тих методів виробництва, які на сучасному рівні науково-

технічних знань надають можливість гарантувати якомога вищу екологічну безпеку). ВАТ був запроваджений в 1984 р. директивою 84/360 ЄЕС для боротьби з промисловими забрудненнями атмосферного повітря.

До ринкових регуляторів природокористування, які використовуються в Польщі належать: 1. Екологічний податок. Польща, як і інші країни з ринковою економікою, широко використовує диференційоване оподаткування залежно від «екологічної сприятливості» продукції. У цьому випадку концепцію оподаткування розробляють з таким розрахунком, щоб окремі підприємства, виробництво яких є екологічно безпечним, не опинилися у не вигідному становищі порівняно з конкурентами внаслідок здорожчання продукції. 2. Податкові пільги і субсидії. Головним завданням є стимулювання більш активного застосування сучасних науково-технічних досягнень. Втрати бюджетних коштів внаслідок впровадження податкових пільг компенсують надходженнями від оподаткування підприємств, що використовують екологічно небезпечну технологію або виготовляють екологічно шкідливу продукцію. 3. Пільгові позики. Це важлива умова підтримання природоохоронних інвестицій на придбання капітальних благ виробниками. У переліку пільгових позик заслуговують на увагу такі методи, як безвідсоткові чи з субсидованими відсотками позики. До них зараховують різні види пільгового кредиту для фінансової підтримки суб'єктів господарювання, які запроваджують ресурсозбережливі та природоохоронні технології. 4. Платежі за забруднення довкілля. 5. Реформа ціноутворення. Як засвідчує досвід Польщі, завдяки диференціації цін на екологічно забруднену та екологічно чисту продукцію можна досягти позитивних результатів у зменшенні забруднення довкілля. Ефективним перспективним стимулом природоохоронної діяльності можна вважати і ринкову реалізацію права на забруднення. Цей механізм є частиною плану заохочення бізнесу до безвідходних технологій та використання високоефективних очисних систем. Вона ґрунтується на різниці між фактичним та екологічно допустимим рівнем забруднення. Якщо фактичний рівень забруднення нижчий від визначеного

екологічно допустимого, суб'єкт отримує право на забруднення довкілля у вигляді сертифіката, який можна продати іншим.

Загалом, економічні інструменти, що спрямовані на використання фінансових важелів, й переваг, які виникають з альтернативної господарської поведінки, визнаються за найважливішу групу інструментів екологічної політики. Такими інструментами є: 1) Оплати: оплати за емісію; оплати, що надаються на продукцію; оплати за використання інфраструктури охорони навколишнього природного середовища; концесійні оплати; адміністративні оплати. 2) Депозитні і заставні системи. 3) Створення екологічного ринку: продаж прав емісії; використання ринкових механізмів; фінансова відповідальність (створення страхового ринку від екологічного ризику). 4) Інструменти, що допомагають виконанню права: санкції за перевищення норм; грошова застава, що забезпечує виконання норм; податкова націнка. 5) Дотації: дотації; податкові пільги; пріоритетні позики і кредити. Характерним є те, що екологічні оплати здійснюють всі суб'єкти господарювання і лише за діяльність, що відповідає чинним законодавчим нормам. Як підкреслюють польські дослідники, доцільним є екологічний податок, в розмірі спричиненої навколишньому середовищу і природним ресурсам екологічної шкоди, яка встановлюється екологічними стандартами. Система екологічних стандартів при цьому побудована таким чином, що містить граничні обмеження щодо використання природних ресурсів, застосування технологічних процесів, а також параметрів готової продукції, перевищення яких призводить до економічної, екологічної, соціальної шкоди. Тобто екологічні стандарти, крім свого прямого призначення, мають виконувати функцію механізмів екологічної політики, за допомогою яких розділяють екологічні податки та економічні санкції за нераціональне природокористування. У Польщі сума штрафу за викиди забруднюючих речовин у повітря в 10 разів перевищує суму плати за нормоване забруднення. Сама загроза можливого великого штрафу за екологічне порушення значно посилює його функцію як запобіжного економічного регулятора природокористування. Таким чином, у Польщі

сформувалася ефективна система економічних інструментів екополітики, яка вже стала надійним фундаментом раціонального природокористування. Економічні інструменти екополітики забезпечують трансформацію зовнішніх негативних екологічних ефектів у внутрішні екологічні витрати господарства і зворотне стимулювання зовнішніх позитивних екологічних ефектів. Висновки і пропозиції Відповідно до вимог сучасного періоду розвитку України, міжнародних зобов'язань та європейських принципів екологічної політики необхідна активізація впровадження нових ефективних важелів екологічної політики. В сучасних умовах лише широке використання економічних механізмів охорони навколишнього природного середовища дасть змогу стимулювати проекологічну поведінку суб'єктів господарської діяльності й суспільства загалом. Використання позитивного досвіду європейських країн щодо втілення економічних інструментів надає змогу більш ефективно вирішувати питання екологічної політики.

ВИСНОВКИ

Для запобігання екологічній кризі потрібна висока екологічна свідомість кожної людини. Як писав В.І. Вернадський, ми повинні переглянути всі основи нашого життя у відношеннях до природи, її живої частини - біосфери, а отже, і до самих себе. Не зробивши цього, людство буде приречене на такі еволюційні зміни, які стануть не сумісними з його подальшим існуванням. Біосфера як система, яка здатна сама регулювати природні процеси, виключає з розвитку об'єкти, які протирічать її законам розвитку. Тільки раціонально користуючись своїм розумом, а отже ноосферними принципами, людство зможе довго співіснувати з біосферою. Саме цьому вчить екологія, і без втілення екологічних принципів, законів подальший розвиток людства може стати неможливим. Саме тому сучасна екологія стала нормативною дисципліною для всіх вищих навчальних закладів не тільки України, а майже всіх країн світу.

Можна зробити висновок, що навколишнє природне середовище - це сукупність природних і природно-антропогенних умов (земля, вода, ліси, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), що оточують людину та є необхідними для її життя і діяльності.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Державна політика у сфері екології, як і в будь якій іншій сфері повинна базуватися на стабільній системі законодавства, актів, нормативів, але ця система, особливо у перехідний період повинна бути еластичною, тобто вміти швидко реагувати на зміни навколишніх компонентів, вміти пристосовуватися до змін занадто складного середовища. І це є дуже ефективним засобом

подолання екологічної кризи та забезпечення природоохоронної функції держави.

Основні напрями втілюються за допомогою системи екологічного права. Правовий механізм надає основним напрямам чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, сприяти врегулюванню відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання природних ресурсів та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Аналіз та узагальнення практики застосування законодавства про охорону навколишнього природного середовища свідчить про відсутність достатньої структурованості законодавства, яка призводить до неоднозначного його трактування. Мета охорони навколишнього природного середовища і управління природокористуванням є реалізація положень природоохоронного законодавства, контроль за дотриманням вимог екологічної безпеки, забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів з охорони природи, раціональне використання природних ресурсів.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України.

З цією метою Україна здійснює на своїй території екологічну політику, спрямовану на збереження безпечного для існування живої і неживої природи навколишнього середовища, захисту життя і здоров'я населення від негативного впливу, зумовленого забрудненням навколишнього природного середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Державна політика у сфері охорони навколишнього природного середовища сьогодні спрямована на інтереси нинішнього і майбутніх поколінь.

Провівши аналіз структури державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та оцінивши екологічний стан

можливо зробити висновок ефективності системи природоохоронного управління на місцях.

Нинішня адміністративно-інституційна інфраструктура державного екологічного управління є переважно централізованою з дублюванням функцій на регіональному та місцевому рівнях. Це часто призводить до конфліктів і безвідповідальності. Тому під час формування громадянського суспільства й ринкової виробничої інфраструктури функції і відповідальність державного управління мають бути перерозподілені на національному рівні.

Можна стверджувати, що функції економічного стимулювання дотримання екологічних вимог ще недостатньо розвинені й не примушують підприємства-забруднювачі змінювати технології виробництва на природозахисні. Економічні механізми, що регулюють охорону навколишнього середовища та природних ресурсів, також не дуже ефективні, хоча останнім часом певною мірою удосконалені. Інституційна і функціональна модернізація системи екологічного управління потребують значної переорієнтації управлінської парадигми в економіці територіально-просторових утворень крізь призму удосконалень в інституціональній, техніко-технологічній і соціально-економічній структурі регіональних господарських комплексів, які проявляються у видозмінненні структури соціально-економічної системи, додавання до неї нових структурних елементів, знаходження нових якостей та характерних рис.

Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на ключових напрямках екологобезпечної політики і потребує істотної адаптації існуючих у нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів. Це вимагає поєднання всього позитивного, що набуто вітчизняною і світовою спільнотою в сфері теоретичних, методологічних, практичних основ раціоналізації використання природно-ресурсного потенціалу, оптимізації функціонування еколого-економічної системи, збереження якості навколишнього природного середовища в контексті з екологобезпечного просторового розвитку. Все це призвело до висунення якісно нових вимог щодо стратегічного управління еколого-економічною системою на регіональному рівні.

В Україні ще не сформувалася національна система екологічного управління в її європейській системній цілісності державного, громадського і корпоративного (бізнесового) екологічного управління. Нині домінує державна система управління у галузі охорони навколишнього природного середовища, повноваження і функції якої визначені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища». Держава фактично «монополізувала» екологічну відповідальність, що призвело до послаблення відповідальності природокористувачів - суб'єктів господарювання і власників землі, основних фондів. Є певні суперечності між масштабами зміни власності (приватизації) і збереженням, домінуванням адміністративної відповідальності за екологічну шкоду. Цей визначальний чинник стримує процес формування національної системи екологічного управління на європейських засадах.

Підготовка висококваліфікованих фахівців у сфері державного управління та будівництва має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики України. Наявність професійного кадрового забезпечення системи державного управління дасть можливість ефективно здійснювати політику держави, вчасно реагувати на внутрішні та зовнішні загрози, продукувати якісні політико-управлінські рішення та супроводжувати їх реалізацію, формувати сталі та послідовні стратегії розвитку держави на десятиліття вперед, створити збалансовану та впорядковану систему влади, що буде функціонувати за принципами системи стримувань та противаг, у повній мірі реалізовувати політику виключно соціально орієнтовано, націлену на потреби суспільства, громади та окремо взятого громадянина.

Проаналізувавши існуючу структуру державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічний стан, який виник на сьогоднішній день, а саме: безгосподарне використання природних ресурсів, корисних копалин; незаконна забудова, розорення земель в водоохоронних зонах, в зонах заповідання; надання в користування особливо цінних земель, які повинні бути під охороною; безгосподарче використання водних ресурсів, як поверхневих так і підземних; скид в водні об'єкти стічних вод, які не очищені

або недостатньо очищені, в зв'язку застарілою системою очистки, яка майже використала свій ресурс; порушення правил поводження з відходами, змішування відходів для утилізації яких є відповідні технології, наявність великої кількості несанкціонованих сміттєзвалищ; безконтрольне знищення лісозахисних насаджень; браконьєрство, як на воді так і не законне полювання. Все вище викладене свідчить, що та модель яка побудована по вертикалі влади не дієва, вона не бачить проблеми, які виникають в регіонах або не хочуть їх усувати та потребує негайного реформування. Для цього в умовах децентралізації влади в Україні - горизонтальному розподілі повноважень та обов'язків, передачі повноважень на міста, необхідно:

- вибудувати чітку структуру управління таким чином, що всі природні ресурси знаходилися в управлінні однієї служби Міністерства енергетики та захисту довкілля України, яка би забезпечила єдину державну політику в сфері охорони навколишнього природного середовища;
- створити місцевий потенціал управління охороною навколишнього середовища і використати ефективний механізм координації на регіональному рівні, передусім потрібно: чітко розподілити ролі та обов'язки в сфері управління охороною навколишнього середовища між національними, регіональними і місцевими рівнями; поглибити міжмуніципальне партнерство, щоб подолати адміністративну роздробленість; природоохоронними підрозділам, що містяться в межах загальної екологічної системи, необхідно налагодити більш міцні горизонтальні зв'язки, зміцнити потенціал місцевого рівня в області екологічного менеджменту, підготовки екологічних проектів і фінансового їх управління;
- здійснення державного нагляду (контролю) в сфері охорони навколишнього природного середовища вивів поза Міністерство екології та природних ресурсів, щоб нагляд проводився незалежною незаангажованою службою, для якої збереження та раціональне використання природних ресурсів було головною ціллю її існування;

- внести зміни та доповнення до природоохоронного законодавства, які повинні усунути суттєві прогалини та недоліки, не дадуть можливість двояко трактувати вимоги нормативно-правових актів, як суб'єктам господарювання так і контролюючим органам;
- посилити відповідальність за порушення в галузі охорони навколишнього середовища та використання природних ресурсів.

Крім вище переліченого в умовах реформування влади, потрібно застосувати Європейську практику економічних інструментів, а саме:

- податкові інструменти (пільгові чи дискримінуючі), зокрема податки на продукцію, види діяльності, джерела забруднення, вміст шкідливого компонента, користування ресурсами, на інвестиції;
- інструменти системи кредитування (пільгові чи дискримінуючі), а саме: за напрямками діяльності, кредитними ставками, об'єктами кредитування, строками кредитування;
- субсидії (прямі та непрямі) на державні екологічні проекти, компенсацію частини ризику підприємствам з пілотних екопроектів, на екоцілі населенню, дотації на екологічно досконалу продукцію, компенсація прискореної амортизації екологічних технологій;
- екологічні платежі за викид (скид), захоронення шкідливих речовин, фізичні та біологічні види забруднення середовища;
- цінові інструменти: екоцінове програмування, екоцінове регулювання, екоцінове стимулювання;
- виплати за досягнення певних екологічних результатів і збереження стану середовища;
- продаж екологічних прав на викиди, діяльність тощо;
- ринкові сертифікати: екологічні квоти, дозволи на виготовлення (продаж) певних обсягів продукції (послуг, робіт);
- екологічне страхування видів діяльності, підприємницького ризику, еколого-економічних наслідків.

Запровадження всіх цих заходів забезпечить функціонування дієвої моделі державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища, покращить екологічний стан навколишнього середовища та приблизить Україну до Європейського співтовариства.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Конституція України: Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
2. Административное право Украины: учебник. Под общ. ред. С.В. Кивалова. МОН Украины, ОНЮА. Х.: Одиссей, 2005. 880 с.
3. Адміністративне право України. Повний курс: підручник. За ред. В. Галунька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук, 2020. 466 с.
4. Андрейцев В.І. Екологічне і земельне право України: Практикум для студ. юрид. вузів і фак. - К.: Юрінком Інтер, 1998. 271 с.
5. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: навч. посібник для юрид. фак. вузів. К.: Вентурі, 1996. 208 с.
6. Андрійко О.Ф. Контроль у державному управлінні: шляхи подальшого його реформування. Реформування держ. управління в Україні: проблеми і перспективи. К.: Наука, 1998. С. 12.
7. Бакуменко В.Д. Надолішній П.І. Теоритичні та організаційні засади державного управління: навч. посіб. К.: Міленіум, 2003. – 256 с.
8. Банников А.Г. Охрана природы. М.: Изд-во Юрид. лит., 1987. С. 16;
9. Басай В. Екологічне право України, Росії, Польщі: порівняльний аналіз: навч. Посібник / В. Басай, У. Антонюк, О. Басай. Івано-Франківськ, 2012. 145 с.
10. Екологічне право України: курс лекцій / за ред. д-ра юрид. наук, проф. кафедри аграрного, земельного та екологічного права НУ «ОЮА» Каракаша І.І. Одеса. 2020. 321 с.
11. Екологічне право: навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р., Юнін О. С., Кірін Р. С. та ін.]. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. – 318 с.
12. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: Підручник для студ. вищ. навч. закладів за спец. «Міжнародне право», «Міжнародні відносини» / В.Г. Буткевич (ред.). К.: Либідь, 2002. 608 с.

13. Водний кодекс України: Закон України № 213/95-ВР від 06.06.1995 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>.
14. Державна служба статистики. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
15. Досвід Польщі у формуванні системи економічних інструментів екологічної політики. URL: <https://ecolog-ua.com/news/dosvid-polshchi-u-formuvanni-systemy-ekonomichnyh-instrumentiv-ekologichnoyi-polityky>
16. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.
17. Земельний кодекс України: Закон України № 2768-III від 25.10.2005 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.
18. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України № 8073-X від 07.12.1984 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
19. Кодекс України про надра: Закон України № 132/94-ВР від 27.07.1994 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр>.
20. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 88 від 27.02.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text>
21. Кримінальний Кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
22. Лісовий кодекс України: Закон України № 3852-XII від 21.01.1994 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
23. Ладиченко В.В. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник / В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головка, В.А. Вітів. К.: Видавничий центр НУБіП України. 2019. 363 с
24. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2012 році. К. 2014. 415 с. URL: www.menr.gov.ua
25. Національна доповідь про стан техногенної та природної безпеки в Україні у 2013 р. URL: http://mns.gov.ua/content/annual_report_2013.html

26. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
27. Про затвердження Положення про Державне агентство водних ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України № 393 від 20.08.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393-2014-%D0%BF#Text>.
28. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України № 188/98-ВР від 05.03.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/188/98-%D0%B2%D1%80#Text>.
29. Про внесення зміни до Закону України «Про тваринний світ» щодо наукових досліджень у галузі охорони тваринного світу: Закон України № 3282-VI від 21.04.2011 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3282-17>.
30. Про державний контроль за використанням та охороною земель: Закон України № 963-IV від 19.06.2003. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/963-15>.
31. Про екологічний аудит: Закон України № 1862-IV від 24.06.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1862-15>.
32. Про екологічну мережу України: Закон України № 1864-IV від 24.06.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.
33. Про захист рослин: Закон України № 180-XIV від 14.10.1998 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/180-14>.
34. Про звернення громадян: Закон України № 393/96-ВР від 02.10.1996 р. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2818-17>.
35. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України № 1908-III від 13.07.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1908-14>.
36. Про меліорацію земель: Закон України № 1389-XIV від 14.01.2000 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1389-14>.
37. Про мисливське господарство та полювання: Закон України № 1478-III від 22.02.2000 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1478-14>.

38. Монреальський протокол про речовини, що руйнують озоновий шар. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_215#Text.
39. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України № 2818-VI від 21.12.2010 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
40. Про охорону атмосферного повітря: Закон України № 2707-XII від 16.10.1992 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.
41. Про охорону земель: Закон України № 962-IV від 19.06.2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/962-15>.
42. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України № 1264-XII від 25.06.1991 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
43. Про затвердження Переліку видів діяльності та об'єкти, що становлять підвищену екологічну небезпеку: Постанова Кабінету Міністрів України № 808 від 28.08.2013 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/808-2013-п>.
44. Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення та водопостачання: Закон України № 2918-III від 10.01.2002 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2918-14>.
45. Про поводження з радіоактивними відходами: Закон України № 255/95-ВР від 30.06.1995 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/255/95>.
46. Про відходи: Закон України № 187/98-ВР від 05.03.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/98-%D0%B2%D1%80#Text>
47. Проект Закону про державний екологічний контроль URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68186.
48. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1363-р від 20.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>
49. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації»: Указ Президента України

- № 111/2021 від 23.03.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111/2021#Text>
50. Про природно-заповідний фонд: Закон України № 2456-XII від 16.06.1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws>
51. Про рослинний світ: Закон України № 591-XIV від 09.04.1999 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.
52. Про тваринний світ: Закон України № 2894-III від 13.12.2001 р. - URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2894-14>.
53. Про Червону книгу України: Закон України № 3055-III від 07.02.2002 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.
54. Деякі питання Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України № 614 від 25.06.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-%D0%BF#Text>
55. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
56. Цивільний кодекс України: Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.